

Міністерство внутрішніх справ України
Харківський національний університет внутрішніх справ

ТИТАРЕНКО ОЛЕКСІЙ ОЛЕКСІЙОВИЧ

УДК 343.97

**ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА ДЕРЖАВНОГО ПРОГРАМУВАННЯ
ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ**

12.00.08 – кримінальне право та кримінологія;
кримінально-виконавче право

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора юридичних наук

Харків – 2020

Дисертацією є рукопис

Робота виконана у Харківському національному університеті внутрішніх справ, Міністерство внутрішніх справ України.

Науковий консультант –

доктор юридичних наук, професор, заслужений працівник освіти України **Литвинов Олексій Миколайович**, Харківський національний університет внутрішніх справ, завідувач кафедри кримінального права і кримінології факультету № 1.

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України **Денисова Тетяна Андріївна**, Класичний приватний університет, професор кафедри кримінального права, кримінального процесу та криміналістики Інституту права імені Володимира Сташиса;

доктор юридичних наук, старший науковий співробітник **Батиргарєєва Владислава Станіславівна**, Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса, директор;

доктор юридичних наук, доцент **Бабенко Андрій Миколайович**, Одеський державний університет внутрішніх справ, декан факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування.

Захист відбудеться 11 квітня 2020 року о 9.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.700.03 у Харківському національному університеті внутрішніх справ (61080, м. Харків, просп. Льва Ландау, 27).

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Харківського національного університету внутрішніх справ (61080, м. Харків, просп. Льва Ландау, 27).

Автореферат розісланий 6 березня 2020 року.

**Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради**

Д. Ю. Кондратов

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Обґрунтування вибору теми дослідження. В сучасних умовах протидії злочинності в Україні важливе місце займає питання організації такої діяльності на державному рівні, що безпосередньо пов'язано з формуванням та реалізацією відповідних державних стратегічних документів, а саме стратегії та програми протидії злочинності. Своєчасність, повнота і якість розробки, а також подальша реалізація цих документів суттєво впливатиме на ефективність протидії злочинності в Україні.

Враховуючи, що сьогодні проти України ведеться гібридна війна з боку Російської Федерації, наявним є факт окупації з 2014 року Автономної Республіки Крим, частини територій Донецької та Луганської областей, що неодмінно породжує негативні криміногенні процеси у країні та суттєво впливає на стан злочинності, існує необхідність у формуванні відповідної як безпекової стратегії, так і програмних документів (внесення змін та доповнень в чинні) щодо протидії злочинності та окремим її проявам. Проте проведений аналіз наявних безпекових (правоохоронних) стратегій, концепцій, програм, затверджених в Україні в період з 2015 по 2019 роки, показав, що в державі досі відсутні як єдина стратегія протидії злочинності, так і відповідна державна комплексна програма з її реалізації.

Сучасна державна програма з протидії злочинності, як складова державної політики у відповідній сфері, повинна бути спрямована на комплексне забезпечення безпеки і надійний захист основних національних цінностей та інтересів від злочинних посягань на конституційні права і свободи громадян, політичні, економічні та соціальні інститути громадянського суспільства, матеріальні і духовні надбання українського народу, територіальну цілісність, незалежність і суверенітет.

Водночас сучасний стан формування і реалізації державних програмних документів у сфері протидії злочинності характеризуються відсутністю ефективної системи їх наукового, правового та організаційного забезпечення, безсистемністю та несвоєчасністю, а в деяких випадках – і неврахуванням наявних внутрішніх та зовнішніх загроз у безпековій сфері.

Питання формування політики протидії злочинності, розроблення стратегії та програмування протидії злочинності як на державному, так і на регіональному рівні виступають та виступали об'єктом наукових пошуків таких вітчизняних вчених, як: А. М. Бабенко, І. О. Бандурка, О. М. Бандурка, В. С. Батиргарєєва, В. І. Борисов, В. В. Василевич, Р. С. Веприцький, М. Г. Вербенський, В. В. Голіна, Л. М. Давиденко, І. М. Даньшин, О. М. Джужа, С. Ф. Денисов, Т. А. Денисова, В. П. Ємельянов, О. О. Житний, А. П. Закалюк, А. Ф. Зелінський, О. Г. Кальман, М. М. Ключев, В. В. Коваленко, М. В. Костицький, М. Г. Колодяжний, О. М. Костенко, О. Г. Кулик, О. М. Литвак, О. М. Литвинов, С. Ю. Лукашевич, П. П. Михайленко, Ю. В. Орлов, В. В. Сташис, В. Я. Тацій, В. О. Туляков, В. Б. Харченко, П. В. Хряпінський, В. І. Шакур, О. О. Юхно, І. С. Яковець, А. М. Яценко та інші.

Останнім часом в цьому напрямі були захищені докторські дисертації, зокрема: В. М. Бесчастним «Теорія та практика кримінологічного забезпечення протидії злочинності в Україні» (Харків, 2018 р.), Ю. Б. Данильченком «Тероризм:

феномен, детермінація, протидія» (Харків, 2018 р.), С. А. Мозолем «Кримінологічна безпека в Україні» (Харків, 2018 р.), а також Є. О. Гладковою «Стратегія й тактика протидії наркозлочинності в Україні» (Харків, 2019 р.).

Наявні дослідження вітчизняних вчених-кримінологів з питань програмування протидії злочинності в більшості засвідчили, що жодна з державних програм (концепцій) у цій сфері, прийнятих впродовж 1993–2011 років, не була визнана повністю ефективною і такою, що досягла своєї мети, а кінцеві звіти за результатами їх виконання не були жодного разу доведені до громадськості їх головними виконавцями.

Сьогодні процес програмування протидії злочинності потребує вдосконалення та розвитку, що обумовлює не тільки необхідність внесення змін та доповнень в чинні нормативно-правові документи, а і врахування вже прийнятих програмних документів з протидії злочинності (профілактики правопорушень та/або забезпечення громадської безпеки) нижчого рівня.

У свою чергу, удосконалення програмування залишається однією зі складових державницько-кримінологічного процесу організації протидії злочинності. Необхідність здійснення заходів з удосконалення програмування протидії злочинності також зумовлює низка факторів, зокрема: 1) низька ефективність застосування програмно-цільового підходу в організації протидії злочинності; 2) відсутність протягом тривалого часу державної комплексної програми протидії злочинності та суттєві зміни кримінологічної обстановки в країні; 3) перебування країни вже шостий рік в стані протидії гібридній війні з боку Російської Федерації, окупація АРК та частини Донбасу, а також наявні негативні зміни соціально-економічної, політичної, військово-політичної та кримінологічної обстановки в країні, що зумовили перебудову правоохоронної системи, в першу чергу МВС України, зокрема і в напрямі протидії злочинності; 4) активізація процесів інтеграції національної безпекової системи з європейською, привнесення до неї європейських підходів та механізмів, зокрема й у сфері протидії злочинності; 5) вимога суспільства щодо посилення рівня власної захищеності від протиправних посягань з одночасним підвищенням ефективності діяльності правоохоронних та судових органів; 6) науково-технічний прогрес, результати якого використовуються не тільки правоохоронними органами у протидії злочинності, а й активно – криміногенним середовищем, що зумовлює необхідність пошуку превентивних контрзаходів.

У той же час потребує комплексного вирішення й удосконалення підстав та порядку застосування програмно-цільового підходу в протидії злочинності, зокрема шляхом: запровадження ефективної моделі державної комплексної програми протидії злочинності, врахування кращих зарубіжних практик програмування заходів протидії злочинності, ширшого застосування сценарного підходу при формуванні кримінологічних прогнозів та SWOT-аналізу для визначення найбільш оптимальних шляхів розв'язань проблем як основи для формування майбутніх державних програм з протидії злочинності, удосконалення інформаційно-аналітичного забезпечення формування державних програм, перегляду підходів до здійснення контролю за реалізацією цих програм та удосконалення оцінювання

ефективності її результатів, визначення особливостей їх реалізації на територіях проведення Операції об'єднаних сил.

Вирішення названого кола теоретичних та практичних проблемних питань дозволить істотно вдосконалити теоретико-методологічні, організаційні та правові засади програмування протидії злочинності на державному рівні.

У сучасних умовах залишається потреба в формуванні комплексної системи стратегічного планування у сфері протидії злочинності з урахуванням наявного досвіду України в цій сфері, методології стратегічного планування та євроінтеграційних процесів в безпековій сфері.

У своїй сукупності зазначені обставини обумовили актуальність теми даного комплексного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація спрямована на подальшу реалізацію положень ст. 29 р. V Закону України «Про національну безпеку України» від 21 червня 2018 року № 2469-VIII; п. 4.2 р. 4 Стратегії національної безпеки України, затвердженої Указом Президента України від 26 травня 2015 року № 287/2015; р. 3 Концепції розвитку сектору безпеки і оборони України, затвердженої Указом Президента України від 14 березня 2016 року № 92/2016; Стратегії розвитку органів системи Міністерства внутрішніх справ на період до 2020 року, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 15 листопада 2017 р. № 1023-р, враховує (16 ціль) Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року, визначених Указом Президента України від 30 вересня 2019 року № 722/2019 та відповідає п. 5.1 та п. 5.5 додатку 5 до Переліку пріоритетних напрямів наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на період 2015–2019 років, затвердженого Наказом МВС України від 16.03.2015 р. № 275; п. 3 розділу «Фундаментальні та прикладні проблеми наукового забезпечення боротьби зі злочинністю в Україні» Пріоритетних напрямів розвитку правової науки на 2016–2020 роки, затверджених на загальних зборах Національної академії правових наук України 3 березня 2016 року; п. 5.1 Пріоритетних напрямів наукових досліджень Харківського національного університету внутрішніх справ на період 2016–2019 років, схвалених рішенням Вченої ради Харківського національного університету внутрішніх справ від 24.04.2015 р.

Обрана тема також відповідає тематиці наукових досліджень кафедри кримінального права і кримінології Харківського національного університету внутрішніх справ на 2014–2018 роки «Протидія злочинності кримінально-правовими та кримінологічними засобами» (номер державної реєстрації 0113U008195).

Тема дисертації в остаточній редакції затверджена Вченою радою Харківського національного університету внутрішніх справ (протокол № 11 від 26 листопада 2019 р.)

Мета і завдання дослідження. Мета дисертаційного дослідження полягає в тому, щоб на основі аналізу сучасного стану програмування протидії злочинності, напрямів протидії злочинності в Україні, формування та реалізації державної політики в сфері боротьби зі злочинністю, з врахування досвіду зарубіжних країн в сфері програмування боротьби зі злочинністю розробити оновлену концепцію теоретичної моделі державної комплексної програми протидії злочинності в сучасних умовах та запропонувати науково обґрунтоване вирішення наявних

проблемних теоретичних та практичних питань у сфері програмування протидії злочинності на державному рівні.

Для досягнення поставленої мети в дисертації необхідно вирішити такі основні завдання:

- визначити сучасний стан наукової розробки проблем програмування протидії злочинності;
- описати методологію дослідження проблем програмування протидії злочинності;
- дослідити зарубіжний досвід програмування протидії злочинності;
- визначити місце програм протидії злочинності в системі ієрархії стратегічних документів;
- сформулювати поняття та визначити структуру кримінологічного сценарію розвитку злочинності;
- дослідити сучасний стан кримінологічної обстановки в Україні та визначити сучасні тенденції трансформації кримінологічної обстановки;
- визначити особливості кримінологічних сценаріїв розвитку злочинності в Україні;
- дослідити генезис формування державних програм протидії злочинності в Україні;
- здійснити комплексний аналіз сучасних програмних документів у сфері протидії злочинності в Україні;
- проаналізувати засади формування державної комплексної програми протидії злочинності;
- охарактеризувати структуру та зміст державної комплексної програми протидії злочинності;
- сформулювати концепцію теоретичної моделі державної комплексної програми протидії злочинності;
- дослідити регіональні фактори впливу на формування державної програми;
- окреслити проблеми інформаційно-аналітичного забезпечення формування державної програми протидії злочинності;
- визначити особливості реалізації державної комплексної програми протидії злочинності на територіях проведення операцій об'єднаних сил;
- охарактеризувати здійснення контролю за реалізацією державної комплексної програми протидії злочинності та оцінювання її ефективності;
- окреслити шляхи вдосконалення системи стратегічного планування в сфері протидії злочинності в Україні в сучасних умовах;
- сформулювати пропозиції та рекомендації, спрямовані на удосконалення державного програмування протидії злочинності в Україні.

Об'єктом дослідження виступають суспільні відносини, що виникають в процесі стратегічного планування протидії злочинності на державному рівні.

Предметом дослідження є теоретичні та прикладні проблеми державного програмування протидії злочинності в Україні.

Методи дослідження. Методологічною основою дослідження є *діалектичний метод наукового пізнання*, що дає змогу розглядати теоретичні та прикладні

питання формування державних комплексних програм протидії злочинності у їх розвитку та взаємозв'язку.

На даному методологічному фундаменті у дисертації застосовуються окремі наукові методи пізнання. За допомогою логіко-семантичного методу поглиблено понятійний апарат теорії протидії злочинності (підрозділ 1.1), визначено сутність керівних документів стратегічного планування та програмування в сфері протидії злочинності (підрозділи 1.4, 4.5). Із використанням системно-структурного методу досліджено стан, структуру і визначено основні тенденції сучасної злочинності в Україні (підрозділи 2.2, 2.3). Метод моделювання (різновид логічних методів), у поєднанні із методом наукової інтуїції був застосований при формуванні теоретичної моделі державної програми протидії злочинності, а також для опису й пояснення сутнісних рис феномену злочинності (підрозділи 3.4, 3.5). Синергетичний метод використано під час вивчення сучасного стану злочинності в Україні та окремих її видів, для пізнання сучасної детермінації злочинності в умовах збройного конфлікту з боку Російської Федерації крізь призму економічних, соціокультурних, політичних, правових, організаційно-управлінських, психологічних та випадкових чинників впливу на поведінку суб'єктів, а також для удосконалення управління процесами протидії злочинності (підрозділи 2.1–2.4, 4.1). Історико-правовий, та логіко-нормативний методи використано для аналізу програм протидії злочинності в Україні, що приймалися в різні часові періоди незалежної України (підрозділи 3.1, 3.2). Порівняльно-правовий метод використано для вивчення зарубіжного досвіду формування актуальних державних стратегій, програм впливу на злочинність та окремі її види (підрозділ 1.3). Статистичні методи (спостереження, групування, узагальнення показників) застосовано для узагальнення результатів та презентації даних, отриманих у ході вивчення емпіричного матеріалу (офіційні статистичні дані про стан злочинності, соціально-економічний стан країни, результати виконання державних програм протидії злочинності, дані проведеного опитування респондентів тощо) (розділи 2 та 3). Конкретно-соціологічні методи дослідження (опитування, експертні оцінки, вивчення та аналіз документів) використано для вивчення думки фахівців (експертів) відносно розглянутих проблемних питань (розділи 2, 3, та 4). Структурно-логічний метод використано для формування системи теоретико-прикладних рекомендацій та пропозицій, спрямованих на оптимізацію практики програмування та розробки проекту комплексної програми протидії злочинності (розділ 3 та 4, висновки, додатки).

Сценарний метод було використано для сценарного планування в сфері протидії злочинності та побудови кримінологічних сценаріїв розвитку злочинності в Україні до 2022 року (підрозділи 2.1, 2.4, 3.5). Програмно-цільовий метод використано для формування Концепції теоретичної моделі державної комплексної програми протидії злочинності в програмах, спрямованих на вирішення визначеної проблеми, і є його логічним продовженням.

Крім цього для розроблення авторського проекту Концепції державної комплексної програми протидії злочинності в Україні на період до 2023 року використано SWOT-аналіз.

Науково-теоретичне підґрунтя дисертації склали наукові праці фахівців, у тому числі зарубіжних, у галузі стратегічного планування, кримінології та

кримінального права, теорії управління та правоохоронної діяльності, інших галузевих правових наук.

Положення та висновки дисертації ґрунтуються на нормах Конституції України, законодавчих та підзаконних нормативно-правових актів, які визначають кримінологічні засади формування державних комплексних програм протидії злочинності в Україні. Дисертант звертався також до міжнародних правових актів і законодавства деяких зарубіжних держав, досвід яких у сфері державного програмування протидії злочинності може бути використано в Україні.

Інформаційну та емпіричну основу дослідження становлять: наукові публікації (монографії, підручники, коментарі); автореферати дисертацій; політико-правова публіцистика, довідкові видання; практика реалізації державних та регіональних програм профілактики злочинності правоохоронними органами, статистична звітність та аналітичні матеріали Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Національної поліції України, Кабінету Міністрів України, Ради національної безпеки і оборони України за 2001–2019 рр.; результати узагальнення проведених опитувань 565 співробітників Національної поліції України Дніпропетровської, Донецької, Запорізької, Луганської та Харківської областей; результати контент-аналізу ресурсів Інтернет та опитування 128 експертів (вчені-кримінологи) з проблематики державного програмування протидії злочинності в Україні за спеціально розробленою анкетною в додатку «Google Форми»; довідкові матеріали неурядових організацій; програмні документи з протидії злочинності окремих зарубіжних країн та публікації зарубіжних вчених з досліджуваного напрямку.

Наукова новизна отриманих результатів полягає у тому, що у дисертації вперше комплексно, з використанням сучасних методів пізнання, урахуванням новітніх досягнень правової науки, досвіду зарубіжних країн виявлено, описано і пояснено теоретичні та практичні проблеми програмування протидії злочинності на державному рівні в Україні, розроблено кримінологічні сценарії трансформації стану злочинності в найближчій перспективі, а також запропоновано комплекс обґрунтованих заходів, спрямованих на удосконалення кримінологічного планування в сучасних умовах. У результаті проведеного дослідження автором сформульовано низку нових наукових положень та висновків. Основні з них такі:

вперше:

- обґрунтовано доцільність більш широкого використання сценарного підходу у побудові кримінологічних сценаріїв трансформації злочинності для формування перспективних та актуальних державних програм з протидії злочинності, які базуються на результатах кримінологічних прогнозів. Сценарний підхід виступає засобом не лише оперативного і детального аналізу майбутньої зміни стану злочинності, системи протидії їй, але і виявлення можливих варіантів їх зміни в межах використання сценарно-прогностичної методики;

- сформовано узагальнене визначення кримінологічного (прогнозного) сценарію зміни стану злочинності, під яким пропонується розуміти послідовний логічний опис альтернативного гіпотетично можливого варіанту трансформації злочинності (його кількісно-якісних показників, детермінаційного комплексу), стану державного впливу на неї у майбутньому (на короткостроковий, середньостроковий

та довгостроковий періоди), який відбиває різні погляди на минуле, теперішнє та майбутнє, а також є підґрунтям для стратегічного планування та програмування в процесі формування і реалізації державної політики у сфері протидії злочинності;

– визначено структуру кримінологічного сценарію трансформації злочинності, яка включає в себе наявність таких взаємопов'язаних компонентів: опис та аналіз вихідної ситуації щодо стану злочинності, опис та аналіз факторів/загроз впливу на вихідну ситуацію (опис та аналіз можливих шляхів розв'язання вихідної ситуації), аналіз кінцевої ситуації щодо стану злочинності (альтернативні варіанти трансформації кінцевої ситуації);

– з урахуванням визначених особливостей тенденцій трансформації злочинності в сучасних умовах, наявних прогнозних оцінок розвитку соціально-економічної, політичної, військово-політичної сфери, результатів проведеного експертного опитування, а також особливостей сценарної методології розроблено шість можливих кримінологічних сценаріїв трансформації злочинності на середньострокову перспективу (2019–2022 рр.): Сценарій 1 «Поступове зменшення» – базовий (реалістичний); Сценарій 2 «Стагнація та незначне збільшення» (реалістичний); Сценарій 3 «Контроль та безпека» (оптимістичний); Сценарій 4 «Злочинність на дні» (найбільш оптимістичний); Сценарій 5 «Турбулентна злочинність» (негативний, песимістичний) – вірогідний; Сценарій 6 «Тріумф злочинності» (найбільш негативний, песимістичний);

– визначено та охарактеризовано особливості програмування протидії злочинності в окремих зарубіжних країнах (Північної Америки – 2 країни, Латинської Америки – 12 країн, Європейського Союзу – 10 країн), які полягають у: визначеності послідовності та ієрархічності прийняття програмних документів; застосуванні диференційованого підходу у програмуванні протидії злочинності; підпорядкованості програми відповідній стратегії; визначенні державних підходів впливу на злочинність; зміщенні акценту в протидії злочинності з державного на місцевий рівень; формуванні державної програми з протидії злочинності на конкретно визначених засадах (в тому числі з урахуванням висновків та рекомендацій Конгресів ООН з попередження злочинності та кримінального правосуддя) та принципах; залежності від якості децентралізації інституту безпеки в цих країнах, що дозволяє в перспективі охопити більше суб'єктів профілактичної діяльності на різних рівнях, залучати відповідне фінансування та громадськість;

– сформовано та обґрунтовано авторську модель сучасної державної комплексної програми протидії злочинності, з урахуванням позитивного зарубіжного досвіду, яка враховує запровадження підходу зміщення акценту з посилення кримінально-правового впливу на злочинність на ширше використання можливостей соціальної профілактики, ситуативного втручання та широкого залучення громадськості, а також поступового зміщення вектору протидії злочинності з державного на місцевий. Останнє буде обумовлювати більш широке запровадження грантових проектів, у першу чергу для суб'єктів недержавного сектору, з удосконалення профілактики окремим злочинам (запровадження науково обґрунтованих практик);

– сформовано авторський проект Концепції державної комплексної програми протидії злочинності до 2023 року з врахуванням розроблених кримінологічних

сценаріїв трансформації злочинності на середньострокову перспективу та який узгоджується з чинними державними та міжнародними стратегічними документами в безпековій сфері;

удосконалено:

– розуміння системи ієрархії документів стратегічно-програмного забезпечення державної політики протидії злочинності з урахуванням існуючих тенденцій у сфері стратегічного планування державної політики, положень Закону України «Про національну безпеку України» від 21 червня 2018 року та яка може бути визначена таким чином: концепція (та/або) доктрина → базова стратегія → галузева стратегія чи концепція → державна цільова програма (в тому числі в окремій галузевій безпековій сфері) → плани;

– систему основних засад (принципів та вимог) формування державних програм протидії злочинності. Так, використовуючи симбіоз наукового та міжнародного підходів обґрунтовано віднесення до основних принципів, на яких формується сучасна державна програма протидії злочинності, таких: пріоритетність захисту прав і свобод людини, законність, об'єктивність і наукова обґрунтованість, конкретність, цілеспрямованість, директивність, системність, диференціація, динамічність, спадкоємність (наступність), безперервність, відповідність міжнародним стандартам, фінансового забезпечення, контрольованість (в тому числі з боку громадянського суспільства) та підзвітність;

– сукупність поглядів щодо необхідності удосконалення інформаційно-аналітичного забезпечення (ІАЗ) програмування протидії злочинності через запропоновану логічну модель побудови взаємозв'язків з Державною автоматизованою системою кримінологічної інформації (ДАСКІ) у разі її запровадження з наявними інформаційно-аналітичними системами секторальних інформаційних просторів;

– система аргументів щодо доцільності внесення змін та доповнень до ст. 6 Закону України «Про державні цільові програми» в частині уточнення суб'єктів ініціювання державних програм з протидії злочинності, зокрема віднесення до них Ради національної безпеки і оборони України (РНБОУ);

– підхід щодо доцільності всебічного оцінювання результатів державних комплексних програм з протидії злочинності. Запропоновано застосовувати як кількісно-якісний, так і формувально-підсумковий типи оцінювання, які доповнюють один одного та сприяють підвищенню її об'єктивності. Зокрема, формувальне оцінювання відбувається під час виконання програми і включає аналіз ступеня, до якого програма виконується, та умов, які сприяють її успішному виконанню. Підсумкове оцінювання спрямоване на вимір чистого ефекту втручання в проблемне середовище та/або сферу діяльності;

– систему критеріїв та показників (індикаторів) оцінювання виконання державних цільових програм протидії злочинності. Зокрема, запропоновано визначити показники за 14 критеріями: стан злочинності, в тому числі публічної безпеки та порядку; стан трансформації фонових явищ злочинності; стан фінансового забезпечення програмних заходів; стан нормативно-правового забезпечення протидії злочинності; надійність надання профілактичних послуг в межах програми; стан координації та взаємодії виконавців основних програмних

заходів; підвищення якості (професійного рівня) персоналу з профілактики злочинів; покращення ресурсного забезпечення суб'єктів профілактичної роботи; зниження криміногенності навколишнього середовища (результати використання підходу CPTED); підвищення рівня правової культури населення; стан залучення та участі громадськості до профілактичної роботи (профілактики злочинів та соціальним девіаціям); моніторинг думки населення про стан правопорядку; соціально-економічна ефективність реалізації програми; інші критерії та показники (стан інформування населення про реалізацію програми; неочікувані наслідки тощо);

– підхід щодо розвитку системи стратегічного планування в сфері протидії злочинності. Так на державному рівні запропоновано базові стратегічні документи, на яких ґрунтується розробка відповідної стратегії, та програми з протидії злочинності, з якими є системний зв'язок, умовно об'єднати в дві групи, а саме: документи стратегічного планування 1 рівня та документи стратегічного планування 2 рівня (далі – документи 1 та 2 рівнів). Документи 1 рівня – це документи стратегічного планування з реалізації державної політики у сфері соціально-економічного розвитку та національної безпеки, в яких сформовані та визначені стратегічні цілі у сфері протидії злочинності. Документи 2 рівня – це документи стратегічного планування з реалізації державної політики в інших сферах суспільного життя, що безпосередньо не пов'язані з протидією злочинності, але містять цілі та заходи, реалізація яких створює передумови для ефективного впливу на злочинність у різних сферах та на різних рівнях (державний, регіональний, місцевий), а також стратегічні документи за окремими напрямками протидії злочинності (вже наявні чинні стратегічні документи, наприклад щодо протидії незаконному обігу наркотиків, торгівлі людьми, кіберзлочинності, тероризму тощо), які доповнюють загальну Стратегію та Програму з протидії злочинності та перебувають у підпорядкуванні;

дістало подальший розвиток:

– розуміння змісту категорії «державне програмування» та визначення наявності трьох підходів щодо розуміння державного програмування в межах стратегічного планування, де: перший підхід полягає в тому, що програмування виступає як елемент (частина) державного стратегічного планування або як процедурний етап стратегічного планування, який базується на прогностичних розробках і має своєю метою складання проектів цільових комплексних програм вирішення найважливіших проблем розвитку країни, а також міжгалузевих, регіональних і локальних проблем; другий підхід полягає в тому, що програмування можна визначити як процес розробки комплексних програм розвитку найважливіших сфер держави, галузей економіки або адміністративно-територіальних одиниць; за третім підходом програмування визначається як необхідна й природна функція суб'єкта державного управління;

– розуміння державного програмування протидії злочинності, що представляє собою кримінологічну діяльність суб'єктів державного управління в межах здійснення стратегічного планування, спрямовану на формування узгоджених рішень, які відображаються в програмному документі (програмі) та передбачають поетапний механізм реалізації поточних, середньострокових та довгострокових

заходів антикриміногенного впливу на злочинність та детермінанти, що її обумовлюють;

– наукова позиція, що діяльність з протидії злочинності в Україні, як і сам процес забезпечення цієї діяльності, в тому числі і шляхом ефективного програмування, повинні відповідати одній з головних вимог, а саме спрямованості її на захист національних цінностей, національних інтересів та урахування національних цілей, які перебувають у взаємозв'язку з державними стратегічними документами у сфері протидії злочинності;

– обґрунтування доцільності утворення Національного центру з протидії злочинності, який би забезпечував інформаційно-аналітичну, методичну, організаційну підтримку формування та супроводження реалізації державних правоохоронних програм на всіх рівнях.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що:

– у науково-дослідній сфері ці результати, які в сукупності становлять цілісне знання про кримінологічні засади державного програмування протидії злочинності в Україні, можуть бути основою для подальшої розробки сучасної стратегії та державної програми протидії злочинності, проблем удосконалення механізмів реалізації профілактичних програм, їх наукового, інформаційно-аналітичного та іншого кримінологічного забезпечення (Акт впровадження результатів дисертаційного дослідження у наукову діяльність Кримінологічної асоціації України від 25.10.2019 р.);

– у галузі правотворчості висновки, пропозиції та рекомендації, сформульовані в дисертації, можуть бути використані для підготовки й уточнення низки законодавчих та підзаконних актів у сфері формування та реалізації державної комплексної програми протидії злочинності в Україні (Лист Комітету Верховної Ради України з питань правоохоронної діяльності № 04-27/11-824 від 19.11.2019 р.; Лист Міністерства юстиції України № 46621/1-21763/11.3.1 від 12.12.2019 р.);

– у правозастосовній діяльності використання одержаних результатів дозволить підвищити ефективність формування та реалізацію державних комплексних програм протидії злочинності в Україні, в тому числі на регіональному та місцевому рівнях (Лист до Апарату РНБОУ № 11/342 від 02.12.2019 р.; Лист Департаменту формування політики щодо підконтрольних Міністрові органів влади та моніторингу МВС України № 1158/14-2020 від 14.01.2020 р.; Акт Головного управління Національної поліції в Дніпропетровській області від 08.01.2020 р.; Акт Головного управління Національної поліції в Донецькій області від 19.02.2020 р.; Лист Управління взаємодії з правоохоронними органами та оборонної роботи Дніпропетровської обласної державної адміністрації від 08.01.2020 р.);

– в освітньому процесі матеріали дисертації доцільно використовувати при підготовці підручників та навчальних посібників із дисциплін «Кримінологія», «Аналіз та прогнозування злочинності». Їх враховано у навчально-методичних розробках, підготовлених автором та за його участю (Акт впровадження результатів дисертаційного дослідження в освітній процес Харківського національного університету внутрішніх справ від 11.11.2019 р.).

Апробація матеріалів дисертації. Підсумки розробки проблеми в цілому, окремих її аспектів, одержані узагальнення і висновки були оприлюднені дисертантом на всеукраїнських і міжнародних науково-практичних конференціях: «Актуальні проблеми протидії правопорушенням і злочинам у сфері громадської безпеки» (м. Дніпропетровськ, 19 жовтня 2012 р.), «Актуальні проблеми боротьби зі злочинністю неповнолітніх: вітчизняний та міжнародний досвід» (м. Дніпропетровськ, 27–28 квітня 2012 р.), «Актуальні проблеми правоохоронної діяльності та юридичної наук» (м. Дніпропетровськ, 19–20 вересня 2013 р.), «Реформування органів внутрішніх справ: проблеми та перспективи (вітчизняний і зарубіжний досвід)» (м. Дніпропетровськ, 28–29 березня 2014 р.), «Державна політика у сфері протидії тероризму: міжнародний досвід і його актуальність для України» (м. Київ, 25 червня 2015 р.), «Проблеми протидії проявам тероризму, сепаратизму та екстремізму в сучасних умовах» (м. Дніпропетровськ, 25 вересня 2015 р.), «Протидія терористичній діяльності: міжнародний досвід і його актуальність для України» (м. Київ, 30 вересня 2016 р.), «Актуальні проблеми кримінального права та кримінології у світлі конституційної реформи» (м. Дніпро, 10 червня 2016 р.), «Протидія проявам тероризму, сепаратизму, екстремізму та нелегальній міграції в сучасних умовах: стан, проблеми та перспективи» (м. Дніпро, 28 жовтня 2016 р.), «Актуальні проблеми державотворення, право творення та правозастосування» (м. Дніпро, 8 грудня 2017 р.), «Борьба с преступностью: теория и практика» (г. Могилев, 5 апреля 2019 г.), «Актуальні проблеми кримінального права, процесу, криміналістики та оперативно-розшукової діяльності» (м. Хмельницький, 1 березня 2019 р.), «Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти» (м. Дніпро, 15 березня 2019 р.), «Криза сучасної системи безпеки: у пошуках нового міжнародного порядку» (м. Львів, 4–5 квітня 2019 р.), «Кримінально-правові та кримінологічні засоби протидії злочинам проти громадської безпеки та публічного порядку» (м. Харків, 18 квітня 2019 р.), «Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених» (м. Харків, 16 травня 2019 р.), «Актуальні питання реформування правової системи України» (м. Дніпро, 5–6 липня 2019 р.), «Кримінальна юстиція: quo vadis? V Львівський форум кримінальної юстиції» (м. Львів, 19–20 вересня 2019 р.).

Публікації. Основні положення, висновки та пропозиції, що сформульовані за результатами дисертаційної роботи, відображені в двох одноособових монографіях, 17 статтях, опублікованих у наукових виданнях України, визнаних фаховими з юридичних наук, 4 статтях, опублікованих у наукових періодичних виданнях інших держав з напряду, з якого підготовлено дисертацію, 18 опублікованих тезах наукових доповідей.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається з анотації, вступу, чотирьох розділів, які об'єднують 18 підрозділів, висновків, списку використаних джерел і 13 додатків. Загальний обсяг дисертації становить 587 сторінок, з яких основний текст дисертації займає 391 сторінку, список використаних джерел розташований на 77 сторінках (659 найменувань), додатки – на 100 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовується актуальність теми, висвітлюється ступінь її наукової розробленості, формулюються об'єкт, предмет, мета та задачі дослідження, визначаються теоретико-методологічні основи й емпірична база, обґрунтовується наукова новизна одержаних результатів, їх теоретичне та практичне значення, форми апробації та структура дисертаційної роботи.

Розділ 1 «Стан теоретичної розробки проблем програмування протидії злочинності в Україні» складається з чотирьох підрозділів.

У підрозділі 1.1 *«Сучасний стан наукової розробки проблем програмування протидії злочинності»* на підставі критичного аналізу наявних наукових розробок вітчизняних та зарубіжних вчених кримінологів з питань формування та реалізації державних програм протидії злочинності зроблено висновок, що в сучасних умовах відсутня теоретична модель державної програми протидії злочинності та єдиний комплексний підхід щодо програмування протидії злочинності на державному рівні, а також встановлено основні недоліки даної кримінологічної діяльності на державному рівні. Визначено, що програмування протидії злочинності виступає складовою загальної організації протидії злочинності в її структурі та має такі обов'язкові ознаки: 1) це складова стратегічного планування як елементу державного управління; 2) полягає у прийнятті відповідних узгоджених між собою управлінських рішень, спрямованих на комплексне розв'язання нагальних проблем в певній сфері або галузі; 3) включає в себе формування програмного документу (програми), який представляє собою синтетичний набір управлінських рішень, що відповідають аналізу певної глобальної ситуації і мають на меті поетапну реалізацію масштабних задумів; 4) пов'язана із діяльністю уповноважених суб'єктів державного управління в правоохоронній сфері. Налагоджений процес державного програмування протидії злочинності дозволяє здійснювати узгоджені заходи соціально-економічного, організаційно-управлінського, державно-правового, превентивного характеру. Цей процес націлює всіх суб'єктів на більш раціональну розстановку сил у протидії злочинності, забезпечує диференційований підхід до організації превентивного впливу та застосування системи заходів на територіях з різним ступенем та інтенсивністю поширеності злочинності, а також до різних соціальних груп населення. Сучасний стан процесу формування, ухвалення та реалізації державних програмних документів у сфері протидії злочинності характеризується відсутністю як ефективної системи їх наукового, правового та організаційного забезпечення, так і системності, своєчасності їх прийняття, в тому числі без урахування наявних сьогодні внутрішніх та зовнішніх загроз у безпековій сфері. Як наслідок, проблеми комплексного розвитку та функціонування програмних управлінських рішень у нових економічних, соціальних, політичних, безпекових та правових реаліях сучасності досліджено ще недостатньою мірою.

Визначено зміст основного категоріального апарату дослідження, зокрема: «державне програмування», «протидія злочинності», «сучасні умови» тощо.

У підрозділі 1.2 *«Методологія дослідження проблем програмування протидії злочинності»* досліджується питання методології формування державних програм протидії злочинності, яка базується на раціональному використанні комбінації

методів наукового пізнання (філософських, загальнонаукових, конкретно-наукових та спеціальних), які доповнюють один одного. Зокрема, крім загальнопоширених у кримінологічних дослідженнях методів з даної проблематики (таких, як діалектичний детермінізм, логічні методи, метод історичного аналізу, порівняльний та статистичні методи, метод наукової інтуїції, історико-правовий метод, порівняльно-правовий аналіз, конкретно-соціологічні методи, кримінологічний аналіз), є перспективним використання SWOT-аналізу, PESTLE-аналізу, системного, синергетичного та сценарного підходів при формуванні державної програми протидії злочинності. Щодо останнього, то включення до методології та активне використання сценарного підходу (методу) прогнозування є найбільш перспективним, на відміну від прогнозування, побудованого за результатами екстраполяції та моделювання. Сценарний метод представляє собою практичну реалізацію принципу послідовного вирішення невизначеності. Від традиційних методів прогнозування, в яких акцент робиться на кількісних показниках (наприклад, екстраполяція), сценарний метод відрізняється тим, що він становить деталізований якісний опис об'єкта, що містить окремі кількісні оцінки. Водночас відмічається, що базовим для формування державних програм з протидії злочинності залишається використання програмно-цільового методу, особливістю якого є прогнозування майбутніх станів системи та складання конкретної програми досягнення бажаних результатів. У своїй більшості логіка програмно-цільового підходу вибудовується в певну послідовність: проблема – мета – ресурси – організація – вирішення (реалізація).

У підрозділі 1.3 «Зарубіжний досвід програмування протидії злочинності» досліджено досвід програмування протидії злочинності 24-х зарубіжних країн, а саме: США, Канади, окремих країнах Латинської Америки (Аргентина, Парагвай, Гондурас, Бразилія, Мексика, Чилі, Еквадор, Колумбія, Сальвадор, Еквадор, Перу, Гватемала) та Європейського Союзу (Англія та Уельс, Франція, Німеччина, Чехія, Швеція, Фінляндія, Польща, Латвія, Естонія, Литва) та визначено низку особливостей (положень, підходів), які доцільно врахувати для удосконалення програмної діяльності в цій сфері і в Україні. Встановлено, що у країнах американського регіону реалізуються переважно державні програми та плани з протидії різним видам насильства (>50%), що обумовлюється криміногенним станом в цих державах. Поряд із цим, більшість країн роблять акцент (>50%) на зниженні рівня насильства щодо дітей; насильства з боку інтимного партнера; сексуального насильства. Крім цього, країни американського та європейського регіонів в національних програмах передбачають більше заходів (>60%) щодо впливу на молодіжну злочинність. Програмування превентивної діяльності залежить від існуючих в цих країнах моделей, форм та методів попередження злочинності, і ця діяльність базується на принципах системності попередження злочинності, гуманізмі та участі всіх членів суспільства в профілактичній діяльності.

На стан програмування протидії злочинності в зарубіжних країнах суттєво впливає політика, якою визначаються стратегії та моделі впливу на злочинність на сучасному етапі розвитку кожної держави. Так, у США в останні роки спостерігається поступовий відхід від жорсткого карального підходу в діяльності правоохоронних органів до посилення профілактичної роботи з найбільш

вразливими групами населення, в тому числі з активним залученням громадськості. Залишаються актуальними такі підходи в протидії злочинності, як каральна політика, соціальна профілактика та ситуативна профілактика. У Канаді сучасна практика попередження злочинності в основному спрямована на усунення факторів ризику, що сприяють злочинності через реалізацію підходу соціального розвитку. Проте при ранньому втручанні в попередженні злочинності також використовується і ситуативний підхід.

Встановлено, що особливістю країн Латинської Америки (LAC) у програмуванні протидії злочинності є використання підходів із забезпечення громадської безпеки, які варіюються між двома напрямками: це жорстка силова превенція та соціальна профілактика, що впроваджується більш ніж 20 років. Впродовж останніх десяти років залишається репресивний підхід в організації протидії злочинності в таких країнах, як: Бразилія, Мексика та Колумбія. В інших країнах цього регіону поступово відходять від традиційної моделі ситуативно-репресивного реагування на злочинність до моделі раннього виявлення та попередження злочинів, що знаходить своє відображення в програмних документах.

У більшості країн ЄС у протидії злочинності в сучасних умовах також зміщується акцент з каральної політики (спеціальне запобігання) в бік соціального та ситуативного попередження з активізацією процесів широкого залучення громадськості до профілактики. В європейських країнах спостерігається певний симбіоз реалізації класичної моделі (первинна, вторинна та третинна профілактика) попередження злочинності та неокласичної моделі, яка включає в себе: профілактику через розвиток середовища (Development Prevention), профілактику злочинності із залученням громадськості (Community Prevention), ситуативну профілактику (Situative Prevention).

Встановлено, що значний вплив на політику програмування протидії злочинності в зарубіжних країнах відграє їх адміністративно-територіальний устрій. Так, в унітарних країнах (наприклад: Сальвадор, Еквадор, Перу, Чилі, Чехія, Латвія, Естонія, Фінляндія) процес формування превентивних програм з протидії злочинності здебільшого здійснюється з використанням підходу «зверху-вниз» (коли на державному рівні приймається відповідна безпекова стратегія/стратегії, або програма/програми і вони є обов'язковими для виконання на всіх рівнях). Такий підхід забезпечує більш ефективний і швидкий процес координації в протидії злочинності, але в той же час не створює повною мірою можливостей для різноманітності заходів впливу, які можуть застосовуватися місцевими органами влади. У країнах з федеративним устроєм переважає підхід щодо формування превентивних програм «знизу-вверх», що пояснюється сильною автономією штатів або провінцій, округів (наприклад: Мексика, Бразилія, Аргентина). Окремо слід виділити країни, де формування державних програм з протидії злочинності та/або окремим видам злочинів відбувається як «знизу-вверх», так і «зверху-вниз», що забезпечує належну координацію діяльності суб'єктів, зацікавлених у реалізації політики з протидії злочинності на всіх рівнях, та реалізацію превентивних програм на місцевому рівні (наприклад: Німеччина, Франція, Англія та Уельс).

В той же час не в усіх зарубіжних країнах є поширеною практика формування на державному рівні єдиної комплексної програми протидії злочинності. Така

практика є притаманною Мексиці, Аргентині, Бразилії, Литві, Польщі, Фінляндії, Швеції, що склало 39% від всіх зарубіжних країн, досвід яких вивчався.

У підрозділі 1.4 «Місце програм протидії злочинності в системі ієрархії стратегічних документів» досліджено ієрархію стратегічних документів державної політики в Україні, в тому числі і в сфері протидії злочинності. З'ясовано, що впродовж тривалого часу залишається відкритим питання узгодженості на державному рівні узагальнюючого поняття, системи та ієрархії стратегічних документів, що призводить до неефективності стратегічного планування у сфері протидії злочинності в Україні. Встановлено, що державні концепція, стратегія та комплексна цільова програма протидії злочинності як документи вищого рівня стратегічного планування в Україні тривалий час відсутні. Проте відповідна ієрархія стратегічних документів лише частково простежується при формуванні та реалізації державної політики протидії окремим видам злочинності, а саме: тероризму; незаконній міграції; незаконному обігу наркотиків; корупції; злочинам, що посягають на кібербезпеку.

Незважаючи на кількість прийнятих за останні роки різноманітних концепцій, доктрин, програм, спрямованих на протидію окремим видам злочинності або на декриміналізацію відповідної сфери суспільного життя, даний напрям залишається позбавленим цілісної системи/ієрархії документів стратегічного характеру. В подальшому задля вирішення цього питання на законодавчому рівні обґрунтовується доцільність доопрацювання законопроекту «Про державне стратегічне планування» (№ 9407 від 03.11.2011 р.), зокрема в частині визначення в ньому не тільки ієрархії керівних документів державної політики, а і в окремих сферах, зокрема безпековій (концепція/доктрина, стратегія, програма, план). Обґрунтовано, що ієрархія документів стратегічно-програмного забезпечення державної політики протидії злочинності, з урахуванням існуючих тенденцій у сфері стратегічного планування державної політики, положень Закону України «Про національну безпеку України» від 21 червня 2018 року, може бути визначена таким чином: концепція (та/або) доктрина → базова стратегія → галузева стратегія чи концепція → державна цільова програма (в тому числі в окремій галузевій безпековій сфері) → плани. Така ієрархія стратегічних документів у цій сфері є послідовною і вписується в загальну модель ієрархії стратегічних документів державної політики та може бути врахована при програмуванні і плануванні протидії злочинності як на державному, так і у подальшому – на регіональному рівні.

Розділ 2 «Кримінологічні сценарії розвитку злочинності в Україні» складається з чотирьох підрозділів.

У підрозділі 2.1 «Поняття та структура кримінологічного сценарію розвитку злочинності» досліджено перспективи використання в кримінологічному плануванні сценарної методології. Обґрунтовується перспективність використання сценарного підходу в процесі формування та реалізації державної політики у сфері протидії злочинності, а також для проведення кримінологічних досліджень у даному напрямі, що у свою чергу дасть можливість гнучкої корекції проектів державних програм і планів, переходу від ймовірної оцінки реалізованості можливостей та ризиків до науково обґрунтованої державної політики в сфері протидії злочинності.

Основним завданням побудови прогностичних сценаріїв формування і реалізації державної політики в сфері протидії злочинності в Україні виступає забезпечення ефективного державного впливу на злочинність, з метою її зниження та забезпечення контролю на соціально допустимому рівні.

За загальним підходом сценарій може моделюватися за трьома основними напрямками: прогнозування розвитку державної політики в певній сфері без будь-якого впливу на процеси; прогнозування розвитку державної політики з обраним комплексом заходів, які впливають на процеси в майбутньому (негативний/позитивний вплив); синтезування комплексу заходів для досягнення потрібної зміни стану ситуації в майбутньому, що відповідає генеральній меті.

У межах методики застосування сценарного підходу для формування кримінологічних сценаріїв трансформації криміногенної обстановки обґрунтовано більш широке використання наявних в прогностичній науці алгоритмів формування пошукових та нормативних сценаріїв розвитку прогнозованого об'єкта з використанням дедуктивного та індуктивного методів.

Для побудови можливих різновекторних сценаріїв зміни стану злочинності на середньостроковий період обґрунтовується перспективність використання матричного, архетипного та експертного підходів, які є поширеними при побудові сценаріїв реалізації державної політики у сфері національної безпеки, соціально-економічного розвитку тощо.

З урахуванням наявних наукових розробок сформульовано визначення кримінологічного (прогнозного) сценарію зміни стану злочинності, визначено структуру кримінологічного сценарію трансформації злочинності, яка включає в себе наявність трьох взаємопов'язаних компонентів, а також визначено етапи формування кримінологічних сценаріїв та запропоновано інтуїтивну модель схеми розробки кримінологічних сценаріїв трансформації злочинності.

У підрозділі 2.2 *«Характеристика сучасного стану кримінологічної обстановки в Україні»* на підставі аналізу показників злочинності з 2013 по 2018 роки та з 6 місяців 2019 року, визначено особливості сучасної злочинності в Україні, що враховуються в процесі формування актуальних правоохоронних програм на державному рівні. Сучасний стан криміногенної обстановки обумовлений негативним впливом: наявних загроз у сфері державної безпеки (передусім це збройна агресія Російської Федерації); складною соціально-економічною ситуацією в країні; зниженням правової свідомості та моральних критеріїв у суспільстві. Сучасна злочинність в Україні характеризується хоч і високим рівнем, але сприятливою динамікою до поступового зниження з 2016 року на 17,8% та поступово змінною структурою, збільшенням відсотку розкритих злочинів (до 35,6%). Впродовж 6 місяців 2019 року фіксується тенденція до зниження зареєстрованої злочинності на 8,3% порівняно з аналогічним періодом 2018 року. Структура сучасної злочинності в Україні характеризується значною часткою тяжких та особливо тяжких злочинів та тенденцією до її збільшення з 35,5% у 2016 році до 37% у 2018 році. Впродовж 2016–2018 рр. відбулися негативні зміни в її структурі, що характеризується збільшенням злочинів проти громадського порядку та моральності (+ 6,6%), злочинів у сфері незаконного обігу наркотиків (+ 14,7%), злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності,

пов'язаної з наданням публічних послуг (+ 25,6 %), злочинів проти правосуддя (+ 2%), злочинів проти основ національної безпеки України (+ 41,7 %), злочинів проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина (+ 7,9%), злочинів у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку (+ 166,1%). Серйозною проблемою у сфері громадської безпеки залишається протидія організований злочинності. Так, з 2016 по 2018 роки збільшилась кількість виявлених злочинів за ст. 255 КК України (+ 154,5%), ст. 256 КК України (+ 21,6%), ст. 257 КК України (+ 22,2%), ст. 263 КК України (+ 18,4%), ст. 263-1 КК України (+ 63,03%). Складною залишається ситуація з насильницькими злочинами, зокрема проти життя та здоров'я особи (за 6 місяців 2019 року порівняно з аналогічним періодом 2018 року фіксується збільшення на 3,2%), а також порушенням правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами. Втім, динаміка умисних вбивств демонструє тенденцію до планомірного зниження рівня впродовж останніх п'яти років. Так, якщо у 2014 році було зареєстровано 11466 умисних вбивств, то у 2016 році – 5992, а у 2018 році – 5557. Простежується негативна тенденція до зростання на 3,6% абсолютних показників рецидивної злочинності з 2016 по 2018 роки. В той же час для сучасної злочинності все ще залишається притаманним високий рівень терористичної загрози, незважаючи на зниження кількості терористичних актів на 49,1% з 2016 по 2018 роки. Негативною динамікою характеризуються злочини, які вчиняються з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості.

Останнім часом фіксується зниження рівня злочинності в більшості областей України, за винятком Дніпропетровської, Івано-Франківської, Миколаївської, Одеської, Харківської областей. Починаючи з 2014 року спостерігається позитивна динаміка до зниження питомої ваги злочинів, які вчиняються у громадських місцях, з 21,1% до 15,6%. На фоні зменшення кількості чоловіків, які вчинили злочини, відбувається збільшення кількості жінок, які їх вчинили, на 20,2%. Питома вага серед всіх виявлених осіб, які раніше вчиняли злочини, з 2016 по 2018 рік також збільшилась з 31,3% до 33,04%.

У підрозділі 2.3 *«Сучасні тенденції трансформації кримінологічної обстановки в Україні»* з урахуванням сучасного стану злочинності, а також роблених прогнозних оцінок розвитку злочинності на короткостроковий період за допомогою методів побудови лінії трендів, ковзного середнього, використовуючи засоби MS Excel, досліджено вплив криміногенних факторів та загроз на можливі зміни тенденцій криміногенної обстановки на короткостроковий період (2019–2020 рр.).

Обґрунтовується, що за наявності збереження незмінної ситуації (стагнація) в соціально-економічній, політичній, військово-політичній, правовій, міграційній, гуманітарній сферах та за умови мінімізації негативного впливу зовнішніх загроз є всі передумови задля незначного збереження загальної тенденції, починаючи з 2017 року, до зниження злочинності в цілому по Україні в короткостроковій перспективі (2019–2020 рр.). Проте показники їх рівня можуть бути вищими, ніж у 2018 році, на 3,8-4,1%. У самій же структурі злочинності буде традиційно переважати корислива злочинність, але зі збереженням негативних тенденцій в

структурі злочинності за окремими напрямками, зокрема: злочини проти основ національної безпеки України, злочини проти громадського порядку та моральності, злочини у сфері незаконного обігу наркотиків, корупційні злочини, злочини проти правосуддя, злочини у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку. У структурі насильницьких злочинів слід очікувати збільшення злочинів, пов'язаних з домашнім насильством, а також гендерно обумовленого насильства на Сході країни. Стверджується, що наразі вже закладено підґрунтя для розвитку геронтологічної злочинності в майбутньому та спостерігається поступове гендерне зміщення кримінальної активності від чоловіків до жінок. У подальшому відновлення територіальної цілісності України, врегулювання конфлікту на Донбасі, оздоровлення соціально-економічної ситуації, стабільна політична ситуація в країні сприятимуть покращенню ситуації у сфері протидії злочинності. В короткостроковій перспективі слід очікувати на залишення незмінним вектору розвитку кримінально-правової політики у напрямку посилення кримінальної відповідальності за корупцію, порушення правил безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту, за злочини щодо неповнолітніх та малолітніх осіб.

Сучасні тенденції трансформації криміногенної обстановки, крім іншого, будуть залежати від динамічних змін кримінального законодавства, які останнім часом в більшості були пов'язані з криміналізацією та посиленням кримінальної відповідальності за окремі види злочинів. На перспективу, починаючи вже з липня 2020 року, слід очікувати якісну трансформацію кримінальних правопорушень, яка буде пов'язана з гуманізацією кримінальної відповідальності, і, як наслідок, поділ їх на кримінальні проступки та злочини.

У підрозділі 2.4 *«Особливості кримінологічних сценаріїв розвитку злочинності в Україні»* сформовано авторські кримінологічні сценарії трансформації злочинності на середньострокову перспективу (2019–2022 рр.). На середньострокову перспективу найбільш вірогідним є розвиток таких кримінологічних сценаріїв стану злочинності: «Стагнація та незначне збільшення» – найбільш реалістичний; «Контроль та безпека» – оптимістичний, «Турбулентна злочинність» – негативний (песимістичний), але вірогідний. Проте з урахуванням наявних прогностичних досліджень у військово-політичній сфері та результатів власного експертного опитування підтримується позиція вітчизняних експертів щодо залишення найближчим часом в стадії стагнації («ні війни, ні миру») розв'язання конфлікту на Донбасі, що впливатиме на можливість розвитку найбільш реалістичного та оптимістичного кримінологічних сценаріїв. Обґрунтовується, що впродовж 2020 року може зберігатися тенденція до незначного зниження злочинності в цілому. Проте в її структурі слід очікувати негативні тенденції за окремими напрямками: злочини проти життя і здоров'я особи (злочини на ґрунті побутового насильства), злочини проти громадської безпеки (бандитизм, створення ОЗГ, незаконний обіг зброї), корупційні злочини, злочини у сфері незаконного обігу наркотиків, злочини проти правосуддя, рецидивна злочинність, військові злочини. З кінця 2020 по 2021 роки можна бути спостерігати відносну стабілізацію криміногенної обстановки, підвищення контролю за станом громадської безпеки та публічного порядку з боку правоохоронних органів. Проте негативні тенденції слід очікувати в

економічній злочинності, що буде пов'язано з активізацією правоохоронних органів в даному напрямку (акцент на протидію контрабанді). З кінця 2021 по 2022 роки слід очікувати на розвиток негативних тенденцій щодо відтворення злочинності, що може бути обумовлено внутрішньополітичною кризою в країні, посиленням соціальної напруженості (зниження рівня довіри населення до влади, задоволеністю результатами реформ, підвищення рівня бідності), а також активізацію збройного конфлікту на сході України. В цей період очікується збільшення загальнокорисливої та насильницької злочинності, злочинів проти громадської безпеки і громадського порядку.

Розвиток вірогідних кримінологічних сценаріїв у більшості залежатиме від: інтенсивності впливу та трансформації соціально-економічних, внутрішньополітичних та військово-політичних факторів, а також від характеру протікання збройного конфлікту («активна фаза», «ні війни, ні миру», «м'який конфлікт») на сході України та початку реалізації Стратегії деокупації Донбасу; завершення реформування правоохоронної та судової систем; активізації боротьби з корупцією (у тому числі і політичною); допомоги західних країн (країн-сателітів України) в безпековій сфері; зміни тактики деструктивної політики РФ у відносинах з Україною (у військово-політичній, інформаційній, гуманітарній сферах).

Розділ 3 «Теоретична модель державної програми протидії злочинності в Україні» складається з п'яти підрозділів.

У підрозділі 3.1 *«Генезис формування державних програм протидії злочинності»* в хронологічному порядку, починаючи з 1993 по 2019 роки, досліджено процес програмування протидії злочинності в Україні на державному рівні. Виділено умовно три часові етапи, що відображають характер державного програмування у цій сфері. I етап (1993–2009 роки) – суто програмний (найбільш стабільний етап в плані програмування), характеризується послідовністю, періодичністю, сталим підходом щодо розробки чотирьох комплексних державних цільових програм з протидії злочинності. II етап (2009–2015 роки) – напівпрограмний (етап Концепцій), характеризується відсутністю розроблених в Україні комплексних державних цільових програм з протидії злочинності, але наявністю розроблених концепцій державної програми профілактики злочинності та реалізації державної політики у сфері профілактики правопорушень. На цьому етапі простежується поступовий перехід до диференційного підходу в розробці галузевих (секторальних) програм з протидії окремим видам злочинності (наприклад: торгівлі людьми, корупції, контрабанді тощо). III етап (2015 – по теперішній час) – етап стагнації, якій характеризується відсутністю розробки цілісної комплексної державної цільової програми та/або її концепції та поширенням хоча і диференційованого, але безсистемного підходу програмування протидії злочинності на державному рівні.

Аналіз практики прийняття програмних документів в сфері протидії злочинності показав, що у більшості випадків цей процес залежить від політичної волі їх головних розробників та наявного ресурсного забезпечення (економічної доцільності).

Окрему увагу приділено дослідженню компетенції суб'єктів, які можуть ініціювати розробку державних цільових програм з протидії злочинності. З

урахуванням чинного законодавства ініціаторами розробки проектів державних програм протидії злочинності сьогодні виступають: Президент України, КМУ, МВС України (як один з основних спільно з НПУ), РНБОУ, інші ЦОВВ (зокрема, НПУ, а інші – в межах своєї компетенції), а також НАНУ та ОДА (у межах своєї компетенції).

У підрозділі 3.2 *«Комплексний аналіз сучасних програмних документів у сфері протидії злочинності в Україні»* зазначається, що вивчення сучасного стану програмування протидії злочинності в період 2014–2019 роки показало незначну кількість чинних програмних документів у цьому напрямі та відсутність комплексної державної цільової програми у сфері протидії злочинності. В переважній більшості такі державні програмні документи стосуються безпосередньо та опосередковано таких напрямів, як: профілактика необережної злочинності у сфері безпеки дорожнього руху, протидія транскордонній злочинності та торгівлі людьми, насильницькій злочинності в частині подолання насильства і сім'ї, а також протидія різним формам дискримінації.

Проведений аналіз практики програмування протидії злочинності на державному рівні в сучасних умовах дозволив виявити типові недоліки відповідних документів, а також практики їх розробки, яким у більшості випадків притаманна певна тендеціозність до повторення, що співпадає з висновками вітчизняних кримінологів, які досліджували цю проблематику раніше. Встановлено, що при розробці програмних документів має місце порушення вимог Порядку розробки та виконання державних цільових програм, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 31.01.2007 р. № 106, а саме пунктів: 24 (щодо дотримання структури Програми), 28 (щодо взаємозв'язку та відсутності суперечностей при формуванні групи заходів, спрямованих на виконання конкретного програмного завдання), 29 (щодо визначення методики оцінки ефективності виконання Програми, що повинна бути розроблена державним замовником з урахуванням специфіки програми та кінцевих результатів) тощо. В той же час, суттєвою відмінністю в недоліках є тривала стагнація в питанні розробки та прийняття комплексної державної цільової програми протидії злочинності, а відсутність затвердженої державної політики в цій сфері унеможливорює належний системний та диференційований підхід до розробки галузевих державних програм з протидії злочинності. Залишається негативна практика відсутності відкритих та доступних звітів державних замовників за результатами реалізації програмних документів з протидії злочинності, що унеможливорює всебічну оцінку їх виконання.

У підрозділі 3.3 *«Засади формування державної комплексної програми протидії злочинності»* при дослідженні основних засад формування державних програм запропоновано виділяти такі підходи: законодавчий (нормативно-правовий), науковий та міжнародний (враховуються вимоги/рекомендації міжнародних інституцій). Визначено, що сьогодні законодавчо (як у Законі України «Про державні цільові програми» від 18.03.2004 р., так і в постанові Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку розроблення та виконання державних цільових програм» від 31 січня 2007 р. № 106) вимоги та/або принципи формування програмних документів закріплені лише частково.

Обґрунтовується, що в сучасних умовах науковий підхід щодо визначення засад програмування протидії злочинності є більш прогресивним та узгоджується в своїй більшості з міжнародними стандартами формування стратегічних документів з протидії злочинності, що не можна сказати про законодавчий (нормативно-правовий) підхід, який потребує удосконалення.

На підставі дослідження наявних міжнародних стандартів щодо визначення засад формування національних політик, стратегій, програм з протидії злочинності, які впливають з вимог та рекомендацій, сформованих міжнародними інституціями (ООН, Рада Європи), зокрема впливають з Конгресів ООН з попередження злочинності та кримінального правосуддя, рекомендацій Ради Європи, узагальнено принципи, вимоги, на яких доцільно формувати національні програми з протидії злочинності.

Визначено, що у сучасних умовах Україною дотримуються не всі стандарти (принципи, вимоги) ООН, Ради Європи у сфері протидії злочинності, в тому числі й при формуванні відповідних державних програм. Зокрема, це стосується насамперед засад: 1) взаємоузгодженості елементів політики боротьби зі злочинністю між собою та соціально-економічною політикою країни; 2) соціальної та ситуативної спрямованості заходів з протидії злочинності; 3) наукової обґрунтованості державних програм; 4) порушення принципу безперервності та динамічності формування та реалізації програм; 5) раціонального та ефективного фінансування програм і якості їх оцінювання; 6) більш широкого залучення громадськості та неурядових організації до формування та реалізації відповідних стратегій і програм.

За результатами дослідження основних засад формування державних програм конкретизовано як принципи, на яких здійснюється формування програмних документів у цій сфері, так і вимоги, яких необхідно дотримуватись їх головними розробниками. Запропоновано доповнити систему принципів програмування протидії злочинності (за науковим підходом) ще і такими, як: пріоритетність захисту прав і свобод людини, відповідність міжнародним стандартам, фінансова забезпеченість та підзвітність.

В той же час поряд з основними принципами формування програмних документів у сфері протидії злочинності слід дотримуватись і відповідних вимог, які сьогодні лише частково закріплені на законодавчому рівні, проте більш детально визначені в окремих кримінологічних дослідженнях та міжнародними інституціями. До них слід віднести такі: комплексність, реальність, структурованість, економічна доцільність, актуальність (своєчасність) програми, несуперечливість її структурних елементів, побудованість на кримінологічній інформації, ресурсна забезпеченість, прозорість процедури виконання. Поряд з цим обґрунтовується віднесення до цих вимог ще і такі: взаємоузгодженість (внутрішня) елементів політики протидії злочинності між собою та соціально-економічною політикою країни (зовнішня узгодженість); координованість суб'єктів при розробці програмного документа у сфері протидії злочинності; рівність усіх суб'єктів координаційної діяльності у сфері протидії злочинності в прийнятті спільних рішень, постановці питань, внесенні пропозицій щодо розробки та реалізації відповідних програм; запровадження в програмі збалансованого підходу між репресивними та превентивними заходами впливу на злочинність; соціальна та ситуативна

спрямованість програмних заходів з протидії злочинності; гласність у висвітленні процесу формування та затвердження програм; якісне прогностичне забезпечення програмування (з використанням сценарної методики та форсайтного підходу); поєднання в межах одного програмного документа «результатів-мінімумів», «проміжних результатів» та «результатів-максимуму», яких планується досягти залежно від розвитку реалістичних, оптимістичних та песимістичних кримінологічних сценаріїв зміни стану злочинності; неприпустимість виконання одним і тим же суб'єктом (ЦОВВ) функції замовника програми, головного виконавця, а також відповідального за контроль її виконання, що в подальшому знижує вірогідність отримання об'єктивної картини щодо ефективності виконання такої програми.

У підрозділі 3.4 «Структура та зміст державної комплексної програми протидії злочинності» зазначається, що структуру сучасної програми протидії злочинності здебільшого становить складові її частини, які відображають логічну послідовність концептуального бачення розв'язання наявних проблем задля досягнення головної мети, визначеної в програмі. Обґрунтовується, що при програмуванні в системі протидії злочинності доцільно дотримуватися єдиної структури програмного документа, що значно полегшить роботу з його складання, створить сприятливі умови для порівняльної оцінки результатів виконання програми. Досліджено нормативно-правовий, науковий (двох-, трьох-, багатоелементна структура програми) та зарубіжний підходи щодо визначення структури державних програм з протидії злочинності. Запропоновано використовувати уніфікований підхід з побудови багатоелементної структури програмного документа. Структура сучасного програмного документа повинна включати в себе такі елементи: стан проблеми; мета програми; шляхи і способи розв'язання проблеми; завдання і заходи; механізм реалізації програми (координація і контроль); очікувані результати, оцінка ефективності програми; внутрішні та зовнішні загрози, які знижують результативність програми; обсяги і джерела фінансування. Зокрема, при формуванні розділу «Шляхи і способи розв'язання проблеми» пропонується, з урахуванням сформованих кримінологічних сценаріїв трансформації криміногенної обстановки та з використанням методик SWOT-аналізу та PESTEL-аналізу, визначати найбільш оптимальні стратегії впливу на злочинність в середньостроковій перспективі та можливі варіанти їх зміни у разі розвитку негативних кримінологічних сценаріїв трансформації злочинності.

Обґрунтовано, що зміст програм протидії злочинності, крім стандартного набору груп (блоків) заходів (організаційно-управлінські, правові, інформаційні, кадрові, правові, технічні, ресурсного забезпечення), у сучасних умовах повинен включати і інші заходи, зокрема: щодо запровадження кращих (ефективних) практик з профілактики окремих злочинів; заходи з удосконалення механізмів протидії окремим видам злочинів (злочинності); заходи, спрямовані на зменшення можливостей вчинення кримінальних правопорушень (з використанням підходу CRTED); заходи із забезпечення участі громадськості у профілактиці злочинності; заходи з віктимологічної профілактики.

У підрозділі 3.5 «Концепція теоретичної моделі державної комплексної програми протидії злочинності» досліджено наявні наукові кримінологічні

розробки з питань формування концепцій та кримінологічних моделей впливу на злочинність крізь призму програмування протидії злочинності та формування теоретичної моделі відповідної програми. Це дало можливість визначити, що модель останньої повинна відображати концептуальні підходи до її побудови та реалізації, та може виступати шаблоном для інших правоохоронних програм, а також підтримання в актуальному стані вже чинних державних програм.

На підставі аналізу теоретичних та практичних підходів щодо формування державних правоохоронних програм, а також позитивного досвіду зарубіжних країн обґрунтовується перспективність відходу від традиційної теоретичної моделі державної програми протидії злочинності «Всеохоплююча програма заходів» до запровадження більш прогресивної теоретичної моделі «Диференційована програма заходів та проектів». Наголошується, що запропонована узагальнена теоретична модель державної комплексної програми може включати в себе певну ієрархію підпрограм, спрямованих на протидію окремим видам злочинів/злочинності.

Концепція теоретичної моделі державної комплексної програми протидії злочинності передбачає, у першу чергу, визначення її змісту, структури та спрямованості. Стрижнем теоретичної моделі такої програми виступають стратегія (стратегії) і підходи, які планується реалізовувати її виконавцями задля досягнення головної мети і які визначаються з урахуванням розроблених кримінологічних сценаріїв розвитку кримінологічної обстановки. На підставі аналізу показників внутрішнього та зовнішнього середовищ, їх взаємозв'язку та впливу на досліджувану систему (об'єкт – стан протидії злочинності) та з урахуванням методичних розробок вітчизняних вчених щодо практичного застосування SWOT-аналізу, запропоновано відповідну матрицю стратегічного вибору для майбутньої державної програми з протидії злочинності, яка включає чотири основні стратегії: «Стратегія успіху» (максі-максі / SO-OS), «Стратегія поступового активного впливу на злочинність» (міні-максі / WO-OW), «Стратегія збереження впливу на злочинність» (максі-міні / ST-TS), «Стратегія оборони, стагнація у протидії злочинності» (міні-міні / WT-TW).

Обґрунтовано перспективність визначення акценту при формуванні державної комплексної програми в сучасних умовах на протидію загальнокримінальній злочинності (корисливій та насильницькій спрямованості), вуличній злочинності (в межах забезпечення громадської безпеки та публічного порядку), злочинності молоді (злочинності неповнолітніх), а також на віктимологічну профілактику. Формування програмних заходів впливу на злочинність повинно здійснюватись диференційовано (обумовлено найбільш вірогідними кримінологічними сценаріями трансформації злочинності на середньострокову перспективу та вибором державою стратегії впливу на злочинність) та бути підпорядковано конкретному завданню та спрямовано на досягнення стратегічної мети (стратегічна мета → завдання → заходи). В той же час, з урахуванням наявної специфіки забезпечення громадської безпеки на територіях Донецької та Луганської областей, в умовах проведення ООС, в програмі може бути передбачено окрему групу заходів саме регіонального впливу на злочинність.

Розділ 4 «Удосконалення практики програмування протидії злочинності в Україні» складається з п'яти підрозділів.

У підрозділі 4.1 *«Регіональні фактори впливу на формування державної комплексної програми протидії злочинності»* зазначається, що регіональні фактори злочинності залишаються невід’ємною складовою проведення кримінологічного аналізу та/або кримінологічного моніторингу на окремих етапах державного програмування протидії злочинності (як на початкових етапах, так і на етапах реалізації програми та перегляду програмних заходів). Обґрунтовано, що до системи регіональних факторів, які можуть продукувати злочинність як на регіональному, так і державному рівнях, слід відносити фактори: географічного, політичного, соціально-економічного, екологічного, природного, соціально-психологічного та культурологічного характеру. Зниження криміногенного впливу даних факторів залежить від розв’язання проблем, що ними інтенсифікуються як на регіональному, так і на державному рівнях, з використанням програмно-цільового підходу.

У той же час такі регіональні фактори, як продовження збройного конфлікту на Сході країни, прикордонний характер території, активні урбанізаційні процеси, поширення міграційних процесів (проблема ВПО), багатий природний потенціал поряд з іншими факторами, впливають на територіально-просторову поширеність злочинності та окремих видів злочинів, зокрема: злочини загальнокримінальної спрямованості; злочини терористичної спрямованості; злочини, пов’язані з незаконним обігом зброї та наркотиків, насильницька та рецидивна злочинність, злочини неповнолітніх, організована злочинність (в т.ч. транскордонна організована злочинність) та корупція, екологічна злочинність тощо. В подальшому це повинно знайти своє відображення і в державній програмі протидії злочинності задля координованого комплексного впливу на ті фактори, що негативно впливають на трансформацію окремих видів злочинності. Урахування регіональних факторів злочинності при програмуванні на державному рівні забезпечує реалізацію підходу «знизу-вверх», що в перспективі дозволяє поступово змістити акцент з державного рівня програмної протидії злочинності на регіональний та місцевий.

У підрозділі 4.2 *«Проблеми інформаційно-аналітичного забезпечення формування державної комплексної програми протидії злочинності»* зазначається, що в сучасних умовах для ефективної реалізації державної політики протидії злочинності необхідно перейти на принципово новий рівень інформаційно-аналітичного забезпечення (далі – ІАЗ) формування відповідних державних програм, через які вона реалізується. Обґрунтовано, що для забезпечення розвитку й ефективного функціонування системи ІАЗ формування державних програм з протидії злочинності, як підсистеми ІАЗ протидії злочинності, необхідно: удосконалити механізм проведення моніторингу стану злочинності в сучасних умовах; активізувати процес громадського обговорення питань формування та реалізації державних правоохоронних програм; підвищити кваліфікацію фахівців (працівників правоохоронних органів, державних службовців, вчених-кримінологів), діяльність яких пов’язана з формуванням державних програм; удосконалити нормативно-правову базу з питань інформаційно-аналітичного забезпечення формуванням державної програми; створити єдину систему інформаційно-аналітичного забезпечення формування державної програми з протидії злочинності на базі ДАСКІ, розпорядником якої буде Національний центр з протидії злочинності при МВС Україні (у разі створення) як на державному, так і на регіональному

рівнях, яка здатна забезпечити інформаційно-аналітичну, методичну, організаційну підтримку формування та супроводження реалізації державної програми на всіх рівнях.

Визначено, що система ІАЗ формування державних програм, як і система ІАЗ протидії злочинності, включає в себе: інформаційні ресурси, організаційно-функціональне, програмне, технічне, технологічне, правове, кадрове й фінансове забезпечення, призначене для збору, обробки, зберігання й надання аналітико-прогностичної інформації відповідним суб'єктам для прийняття управлінських рішень. Одним з важливих компонентів ІАЗ формування якісної та актуальної державної програми протидії злочинності залишається збір, обробка та аналіз кримінологічної інформації, а тому є перспективною на постійній основі конкретизація видів такої інформації та джерел її походження. Конкретизовано групи кримінологічно значущої програмної інформації (виділено вісім основних груп) та джерела їх походження.

У той же час ІАЗ програмування протидії злочинності в частині пошуку та збору інформації має два аспекти: 1) внутрішній аспект, який передбачає збір, аналіз кримінологічно значущої інформації в середині країни (використовуються можливості ЄІП/НІП) та 2) зовнішній – передбачає збір та аналіз такої інформації з інших країн (у першу чергу тих, які межують з Україною) та міжнародних інституцій (ООН, Інтерпол, Європол, Євростат тощо), використовуючи можливості міжнародного інформаційного простору (МІП).

Формування сучасної інформаційно-аналітичної системи (ІАС) забезпечення програмування повинно відбуватися в тандемі з формуванням програмно-технічної системи, що в подальшому впливатиме на ефективність вироблення та підтримки управлінських рішень в цьому напрямі. Також це надасть можливість суб'єкту, який відповідатиме за формування державної програми (сьогодні це МВС/НПУ), повно і оперативно аналізувати та оцінювати кримінологічну обстановку як у цілому, так і в окремих сферах і галузях діяльності суспільства.

Надано орієнтовну функціональну структуру такої ІАС, яка включає: підсистему збору, попередньої обробки та зберігання інформації; підсистему аналізу інформації та прогнозування; підсистему формування інформаційно-аналітичних матеріалів; підсистему подання інформації.

У підрозділі 4.3 *«Особливості реалізації державної комплексної програми протидії злочинності на територіях проведення Операції об'єднаних сил»* зазначається, що особливості реалізації державної комплексної програми протидії злочинності (у разі її прийняття) на територіях проведення Операції об'єднаних сил (ООС), а саме Донецькій та Луганській областях, обумовлені в сучасних умовах низкою чинників: 1) зміною формату проведення АТО на ООС; 2) специфікою повноважень обласних військово-цивільних адміністрацій при програмуванні протидії злочинності на регіональному рівні; 3) координуючою роллю ООШ ЗСУ в забезпеченні громадської безпеки в зоні проведення ООС (переважно на територіях, які віднесені до зони безпеки із зеленим або жовтим режимами); 4) наявністю секторальних державних програмних та планових документів з деокупації Донбасу; 5) специфікою комплексу програмних напрямів та заходів з протидії злочинності і забезпечення громадської безпеки на цих територіях, в тому числі в умовах

реалізації державної політики з децентралізації; 6) специфікою суб'єктного складу, якій може бути задіяний до виконання програми.

Враховуючи правовий режим проведення ООС, а також положення законів України «Про військово-цивільні адміністрації» та «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях», обґрунтовано, що відповідні правоохоронні програми, спрямовані як на протидію злочинності, так і на забезпечення громадської безпеки в районах проведення ООС (зона безпеки), які розробляються обласними військово-цивільними адміністраціями, повинні погоджуватись з Командувачем ОС через ООШ ЗСУ. При формуванні обласною військово-цивільною адміністрацією спільно із зацікавленими суб'єктами відповідної регіональної програми протидії злочинності є необхідною взаємоузгодженість її з секторальними державними стратегіями, програмами та планами, спрямованими на відновлення та розбудову миру на Донбасі, а також з іншими регіональними стратегіями, програмами економічного, соціального та правоохоронного спрямування.

На особливість формування і реалізації державної програми з протидії злочинності на регіональному рівні суттєво впливає й специфіка регіональної злочинності (у структурі злочинності Донецької та Луганської областей переважають злочини проти власності, проти громадської безпеки, проти життя та здоров'я особи, а також злочини, пов'язані з незаконним обігом наркотичних та психотропних речовин). Зазначається, що програмні напрями та комплекс програмних заходів, які будуть реалізовуватись на територіях Донецької та Луганської областей, в своїй більшості будуть спрямовані на: створення умов для реалізації принципу верховенства права, гендерної рівності та забезпечення захисту прав людини в умовах збройного конфлікту; забезпечення створення умов для формування толерантного суспільства; запровадження системи раннього попередження та реагування на конфлікти; подолання проявів сепаратизму та тероризму; створення умов для мінімізації незаконного обігу зброї, незаконного обігу наркотиків, зменшення криміналізації молодіжного середовища, зменшення поширення гендерно обумовленого насильства, військових, екологічних злочинів, а також злочинів проти особи; запровадження інноваційних профілактичних проєктів; сприяння запровадженню перехідного правосуддя; запобігання подальшій дискримінації внутрішньо переміщених осіб; посилення спроможності громад в умовах децентралізації у сфері надання правової допомоги та забезпечення громадської безпеки тощо. Встановлено, що серед особливостей суб'єктного складу виконавців регіональної програми з протидії злочинності значну координуючу роль відіграє ООШ ЗСУ та обласні військово-цивільні адміністрації.

У підрозділі 4.4 «Контроль за реалізацією державної комплексної програми протидії злочинності та оцінювання її ефективності» з'ясовано, що відповідно до чинного законодавства у сфері програмування протидії злочинності мета здійснення контролю за виконанням державних програм має триадичну складову: забезпечення виконання заходів та завдань програми в установлені строки; досягнення передбачених цільових показників програми; забезпечення використання фінансових, матеріально-технічних та інших ресурсів за призначенням. В сучасних

умовах, хоча і закріплено на законодавчому рівні здійснення загального, безпосереднього та цільового контролю за виконанням державних цільових програм (ДЦП), пропонується розглядати здійснення контролю за реалізацією ДЦП з протидії злочинності: а) залежно від компетенції суб'єктів, які виконують цю функцію: як внутрішній, так і зовнішній контроль; б) залежно від рівнів здійснення контролю: контроль як по вертикалі (державний, регіональний, локальний/місцевий), так і по горизонталі (в межах певного рівня, наприклад, регіонального).

Оцінювання державних програм з протидії злочинності залишається спрямованим на визначення ефективності й результативності програми та прийняття управлінських рішень щодо покращення процесу її подальшої реалізації або, за необхідності, її призупинення чи припинення. Зазначається, що оцінювання ефективності виконання державних програм може бути здійснене за допомогою узагальненої системи критеріїв (14) та показників (індикаторів) оцінювання виконання цих програм.

Вирахування різних за змістом показників ефективності реалізації програми та співставлення їх з чинниками, які суттєво її знижують, виведення остаточної оцінки і формування на підставі цього кінцевого висновку про ефективність реалізації такої програми потребують застосування єдиної методики, яку потенційним державним замовником таких програм (МВС України, НПУ) не розроблено. Сьогодні залишаються актуальними та потребують подальшого вивчення і вироблення консолідованої позиції між вченими та практиками (виконавцями програмних заходів) такі питання, як: критерії та система показників ефективності; чинники, що впливають на ефективність виконання державної програми протидії злочинності; ефективність діяльності суб'єктів, задіяних для реалізації програми; суб'єкти оцінювання; результативність реалізації програми на регіональному рівні; методика оцінювання ефективності реалізації програми. Результатом такої роботи повинно стати розроблення та прийняття відомчого документа з оцінювання ефективності виконання в цілому правоохоронних програм – як державних, так і регіональних та муніципальних.

У підрозділі 4.5 *«Шляхи вдосконалення системи стратегічного планування у сфері протидії злочинності в Україні в сучасних умовах»* визначаються шляхи вирішення проблем формування цілісної структури документів стратегічного управління для реалізації середньострокових та довгострокових стратегічних цілей країни в сфері протидії злочинності. Зазначається, що чинні в Україні документи у сфері протидії злочинності сьогодні не утворюють єдиної логічної, взаємоузгодженої системи стратегічного планування, а недостатній рівень загальної законодавчої та методологічної бази призводить до відсутності узгодженості та ієрархічного взаємозв'язку елементів системи стратегічного планування.

Для удосконалення системи стратегічного планування в сфері протидії злочинності доцільно: запровадження середньострокового та довгострокового стратегічного планування; передбачення на державному рівні, як варіант, або однієї загальної стратегії та програми з протидії злочинності та низку підпорядкованих стратегічних документів за окремими напрямками, або систему взаємопов'язаних стратегічних документів за пріоритетними напрямками, оптимізація переліку

стратегічних документів; забезпечення чіткої, відкритої та прозорої процедури розроблення документів стратегічного планування на основі єдиної методологічної бази; установлення стійкого зв'язку між довгостроковими орієнтирами, середньостроковими стратегічними завданнями, їх ресурсним забезпеченням та програмними документами з посиленням виконавчої дисципліни; створення механізмів залучення громадськості до процесів державного стратегічного планування у сфері протидії злочинності; створення системи національного моніторингу рівня публічної безпеки населення в результаті реалізації стратегічного планування у сфері протидії злочинності в Україні.

Для системності та взаємоузгодженості стратегічних документів у сфері протидії злочинності на державному рівні вбачається доцільним виділити систему їх підпорядкування та узгодженості з іншими стратегічними документами з реалізації державної політики, в тому числі і міжнародними документами, як по вертикалі, так і по та горизонталі.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення й запропоновано нове вирішення наукової проблеми – розробки актуальних державних комплексних програм протидії злочинності в Україні в сучасних умовах. У результаті дослідження сформульовано низку висновків, пропозицій і рекомендацій, спрямованих на досягнення поставленої мети.

1. Державне програмування сьогодні і на перспективу виступає як засіб, який спрямовує процес протидії злочинності до певної мети. Сучасний стан державного програмування протидії злочинності характеризується наявністю проблем теоретичного та прикладного характеру, які знижують якість даної кримінологічної діяльності та потребують свого комплексного вирішення та пов'язані з: відсутністю єдності наукового бачення у вітчизняній кримінологічній науці щодо структури, змісту та обсягу державних комплексних програм протидії злочинності, засад і порядку їх формування, реалізації; відсутністю уніфікованої методології розробки таких програм; недостатністю вивчення досвіду зарубіжних країн з цього питання; якістю збору, аналізу та використання кримінологічно значущої інформації для здійснення кримінологічних прогнозів; відсутністю поширення використання сценарної методології та використання кримінологічних сценаріїв для формування стратегічних цілей та напрямів майбутньої програми; відсутність політичної волі щодо розробки таких програм; неефективністю використання програмно-цільового підходу головними розробниками державних програм.

2. В системі стратегічного планування реалізації державної політики в сфері протидії злочинності державна комплексна цільова програма поряд з доктринами, концепціями та стратегіями віднесена до документів вищого рівня стратегічного планування в Україні, які вже тривалий час відсутні. Така ієрархія стратегічних документів частково простежується при формуванні та реалізації державної політики протидії лише окремим видам злочинності.

3. Вивчення зарубіжного досвіду програмування протидії злочинності вказує на те, що більшість превентивних програм та програмних заходів у зарубіжних

країнах спрямовано на здійснення впливу на загальнокримінальну злочинність (злочинність молоді, насильницька злочинність, вулична злочинність тощо) та віктимологічну профілактику. На момент розробки відповідної державної програми з протидії загальнокримінальній злочинності в більшості зарубіжних країн вже затверджені та реалізуються чинні державні стратегії та програми щодо протидії окремих видів злочинності (наприклад, протидії тероризму, екстремізму, організований злочинності, торгівлі людьми, незаконному обігу наркотиків, кіберзлочинності, економічній злочинності, корупції, незаконній міграції, в окремих випадках – неповнолітній злочинності). Формування окремих стратегій та програм за окремими напрямками протидії злочинності на національному рівні обумовлено виконанням рішень та рекомендації міжнародних інституцій (перш за все, ООН), що є характерним і для України.

4. Координуючу роль у процесі підготовки, реалізації профілактичних програм на різних рівнях у більшості зарубіжних країн (наприклад, США, Канада, Мексика, Бразилія, Чехія, Литва, Польща, Франція, Німеччина, Фінляндія, Швеція) продовжують відігравати Національні ради (центри, комітети, комісії) з попередження злочинності (або з громадської безпеки). В більшості країн сформовано злагоджену мережу суб'єктів з формування та реалізації політики з протидії злочинності (урядові, неурядові організації, координаційні групи, ради з профілактики, наукові установи, громадянське суспільство тощо). Найбільш чітко вираженою та системною вона є в США, Канаді, Німеччині, Франції, Англії та Уельсі.

5. Генезис формування державних програм протидії злочинності в Україні показав наявність основних недоліків цього процесу, що існують в сучасних умовах та пов'язані з: відсутністю взаємозв'язку з програмами різних рівнів; слабким контролем за виконанням програмних документів; наявною практикою розробки програм та планів протидії злочинності без урахування попередніх кримінологічних досліджень; відсутністю окремого нормативного акта, який регламентував би процедуру розроблення правоохоронних програм; неналежним використанням наявних технологій програмно-цільового планування, форм, способів і методів розробки державних комплексних програм протидії злочинності; недостатністю використання позитивного зарубіжного досвіду в питаннях програмування протидії злочинності, а також кращих зарубіжних практик впливу на злочинність та її стримування.

6. В сучасних умовах потребує комплексного вирішення прийняття окремої сучасної (інноваційної) середньострокової програми протидії злочинності, яка стане основою для формування відповідних програмних документів на регіональному та місцевому рівнях. Це є необхідним для формування ієрархічної системи програмних документів у цій сфері, що дозволить максимально ефективно акумулювати ресурси для вирішення нагальних проблем та досягнути стратегічної мети – зниження рівня злочинності та підвищення рівня безпеки громадян та територій для їх сталого соціально-економічного розвитку.

7. Сучасна практика формування державних комплексних програм протидії злочинності відбувається на нормативно закріплених засадах (принципи, підходи/вимоги), які не повною мірою відповідають тим, що розроблені

вітчизняною кримінологічною наукою та міжнародним стандартам з формування як політики протидії злочинності, так і її складових, пов'язаних з формуванням та реалізацією державних стратегічних документів (безпекових стратегій та програм). Щодо міжнародних стандартів з формування програмних документів, то тут йде мова про врахування тих принципів і підходів, які випливають з Конгресів ООН з попередження злочинності та кримінального правосуддя, а також з Рекомендацій Ради Європи № R/96/8 від 1999 року «Політика боротьби із злочинністю в Європі, що змінюється». До принципів, на підставі яких формується сучасна державна програми протидії злочинності віднесено: пріоритетність захисту прав і свобод людини, законність, об'єктивність і наукова обґрунтованість, конкретність, цілеспрямованість, директивність, системність, диференціації, динамічність, спадкоємність (наступність), безперервність, відповідність міжнародним стандартам, фінансового забезпечення, контрольованість (в тому числі з боку громадянського суспільства) та підзвітність.

Засади формування державних комплексних програм протидії злочинності повинні знайти своє чітке закріплення як у Законі України «Про державні цільові програми», так і в окремій постанові КМУ «Про затвердження Порядку розроблення та виконання правоохоронних державних цільових програм.

8. Структура сучасного програмного документа повинна включати в себе такі взаємопов'язані елементи: стан проблеми; мета програми; шляхи і способи розв'язання проблеми; завдання і заходи; механізм реалізації програми (координація і контроль); очікувані результати, оцінка ефективності програми; внутрішні та зовнішні загрози, які знижують результативність програми; обсяги і джерела фінансування.

9. При формуванні програмних заходів впливу на злочинність має підтримуватись відповідна їх диференціація. В сучасних умовах державна комплексна програма протидії злочинності в частині програмних заходів повинна включати заходи, спрямовані на ширше залучення громадськості до профілактики кримінальних правопорушень, застосування новітніх технологій, а також впровадження грантових проектів з профілактики. Щодо остатнього, то в перспективі, використовуючи зарубіжний досвід, грантові профілактичні програми та проекти, які в більшості будуть орієнтовані на реалізацію саме на місцевому рівні, доцільно поділяти на три види: типові програми/проекти, перспективні програми/проекти, інноваційні програми/проекти. Особливу увагу слід приділяти розвитку предикативної аналітики та застосуванню новітніх інформаційно-комунікативних технологій у профілактиці злочинності.

10. Державні цільові програми у сфері протидії злочинності повинні відповідати заздалегідь розробленим безпековим стратегіям та втілювати в життя відповідні підходи і моделі впливу на злочинність, визначені державою. Враховуючи реалії України, пов'язані з анексією Російською Федерацією АРК, окупацією частини територій Донецької та Луганської областей, вимушеною внутрішньою міграцією, поки що є малоімовірним послаблення кримінально-правового впливу.

11. Визначено, що стратегічні цілі сучасної державної програми, враховуючи її головну мету, з протидії злочинності в умовах реальних зовнішніх та внутрішніх

загроз національній безпеці повинні бути спрямовані на: 1) забезпечення державного управління (підвищення ефективності діяльності) з протидії злочинності; 2) створення безпечного середовища для розвитку суспільства та людини, у т.ч. й в умовах наявного збройного конфлікту на Сході країни; 3) створення умов для зниження рівня злочинності; 4) створення соціально-економічних, політичних (військово-політичних), правових, організаційно-управлінських, інформаційно-технічних, гуманітарних передумов для зменшення впливу криміногенних факторів, в тому числі регіональних, що обумовлюють вчинення злочинів; 5) посилення ролі громадськості у профілактиці злочинів; забезпечення готовності громадян до протидії злочинності; 6) зниження віктимізації населення та інтеграція потерпілих від злочинів в суспільне життя; 7) забезпечення ресоціалізації засуджених та зниження готовності до вчинення нових злочинів.

12. Сьогодні є потреба відходу від традиційної концепції теоретичної моделі державної програми протидії злочинності «Всеохоплююча програма заходів» до запровадження більш прогресивної теоретичної моделі «Диференційована програма заходів та проєктів», яка буде людиноцентристською, базуватиметься на міжнародних стандартах програмування в безпековій сфері, а також передбачатиме основні підходи впливу на злочинність, які будуть реалізовуватися на державному рівні і з якою інтенсивністю. У майбутній державній програмі протидії злочинності доцільним є визначення таких основних підходів впливу на злочинність, які будуть реалізовуватися на державному рівні і з якою інтенсивністю, зокрема: 1) спеціальна превенція (залишається); 2) соціальна профілактика (посилюється) – через реалізацію інших програмних документів; 3) ситуативна профілактика (посилюється, в т.ч. із залученням громадськості); 4) превенція через розвиток середовища (Crime Prevention through Environmental Design – CPTED); 5) віктимологічна профілактика, включаючи реабілітацію потерпілих та компенсаційні заходи (посилюється). Фактично такий підхід відповідатиме практиці розвинутих зарубіжних країн.

13. Запропоновано авторський проєкт концепції державної комплексної програми протидії злочинності на період до 2023 року, орієнтованої переважно на здійснення державного впливу на загальнокримінальну злочинність, який включає в себе вісім структурних елементів: 1) визначення проблеми, на розв'язання якої спрямована програма. Аналіз ефективності виконання попередніх програм з відповідного напрямку; 2) аналіз причин виникнення проблеми, який ґрунтується на використанні фактичних даних, в тому числі результатів безпекового та кримінологічного моніторингу, соціологічних опитувань та обґрунтування необхідності її розв'язання програмним методом; 3) визначення мети програми; 4) визначення оптимального варіанта розв'язання проблеми на основі порівняльного аналізу можливих варіантів, з використанням сучасних методів прогнозування на основі форсайту та сценарного підходу; 5) визначення на основі оптимального варіанта шляхів і засобів розв'язання проблеми, строків виконання програми; 6) визначення цільової групи, на яку буде спрямована програма, та кола головних акторів, які будуть реалізовувати програму; 7) оцінка очікуваних результатів виконання програми, зокрема економічних, соціальних, екологічних, та визначення її ефективності; 8) оцінка фінансових, матеріально-технічних, трудових ресурсів,

необхідних для виконання програми.

14. У напрямку вдосконалення ІАЗ програмування протидії злочинності запропоновано логічну модель побудови взаємозв'язків ДАСКІ з наявними інформаційно-аналітичними системами секторальних інформаційних просторів. Згідно з логічною моделлю ДАСКІ як невід'ємна складова ЄІП МВС базується та використовує наявні інформаційно-аналітичні системи та підсистеми МВС України (ЄІС-МВС), НПУ, ДМСУ. В подальшому для повноцінного функціонування ДАСКІ повинен відбуватися обмін інформацією, яка міститься в інших інформаційно-аналітичних системах (включають в себе відповідні бази даних) правоохоронних органів (ЄІП правоохоронних органів) та ЦОВВ. Як ми вже раніше згадували, для якісного програмування необхідно використовувати і результати наукових досліджень, в тому числі кримінологічних. Проте це вимагає створення також Єдиного науково-інформаційного простору (ЄНІП з відкритим доступом та обміном відкритої наукової, науково-технічної інформації, які зберігаються в електронних бібліотеках, електронних БД ВНЗ, НДІ(У), НАНУ, НАПрНУ). Все це ефективно може функціонувати за умови розвитку в цілому Єдиного національного інформаційного простору. У зв'язку з тим, що для формування державної програми протидії злочинності слід враховувати наявні зовнішні загрози та міжнародні тенденції злочинності, зокрема транскордонної її складової, то для повноти кримінологічної інформації, яка буде накопичуватись та оброблятися в ДАСКІ, вбачається доцільним подальший розвиток взаємозв'язку національного інформаційного простору (або Єдиний інформаційний простір) з міжнародним інформаційним простором.

15. У зв'язку зі специфікою Донецької та Луганської областей та важливістю забезпечення громадської безпеки і стану протидії злочинності на належному рівні в умовах постійних зовнішніх загроз, пов'язаних з активізацією бойових дій, а також підтримання готовності правоохоронних органів, органів державної влади та місцевого самоврядування для реалізації комплексу заходів, обумовлених процесами деокупації окремих території та забезпечення на них громадського порядку, є доцільним формування окремої державної програми протидії злочинності на цих територіях у межах відповідної державної стратегії.

16. Важливим завданням кримінологічної діяльності щодо державного програмування протидії злочинності залишається контроль і оцінка ефективності реалізації програм. Особливу увагу слід приділяти зовнішньому контролю, який усуває питання суб'єктивізму. Уточнено коло суб'єктів зовнішнього контролю за реалізацією державних програм з протидії злочинності, зокрема: Секретаріат КМУ (узагальнює звіти виконання ДЦП основними виконавцями), Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України, Міністерство фінансів України, Міністерство соціальної політики, Міністерство освіти і науки України, Державна аудиторська служба України, Рахункова палата України, Рада національної безпеки і оборони України, а також громадськість.

17. Запропоновано показники ефективності реалізації програм з протидії злочинності поділяти на показники-стимулятори (це результативні показники, для яких перевиконання прогнозованих значень є бажаним і має позитивний вплив на результативність програми) та показники-дестимулятори (результативні показники,

для яких перевиконання прогнозованих значень має негативний вплив на результативність програми). Збільшення показників-дестимуляторів вказує на неефективність реалізації програми та зниження ролі показників-стимуляторів. З метою вироблення єдиного підходу з оцінювання ефективності реалізації державних програм з протидії злочинності запропоновано восьмиелементну структуру методичних рекомендації з оцінки ефективності реалізації державних та регіональних програм з протидії злочинності та забезпечення громадської безпеки та порядку. Для здійснення комплексно-рейтингової оцінки ефективності реалізації програми наголошується на необхідності використання поширеного методу PART (Program Assessment Rating Tool). Даний метод є корисним для комплексної оцінки ефективності реалізації програм не тільки з точки зору досягнення кінцевих результатів, але й управління процесом розроблення і ходом реалізації програм, стратегічного планування, своєчасного прийняття рішень.

18. При формуванні державних стратегічних документів з протидії злочинності перспективним є запровадження одного з ієрархічних підходів: «Стратегія → Програми» або «Стратегії → Програми», який потребує свого нормативно закріплення, зокрема в Законі України «Про профілактику (протидію) злочинності».

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії:

1. Титаренко О. О. Зарубіжний досвід програмування протидії злочинності: можливості для України: монографія. Київ: ФОП Маслаков, 2019. 192 с.
2. Титаренко О. О. Державне програмування протидії злочинності в Україні: монографія. Харків: Промарт, 2019. 698 с.

Статті у фахових виданнях України:

1. Титаренко О. О. Деякі недоліки Концепції державної політики у сфері кримінальної юстиції та забезпечення правопорядку в Україні щодо концептуальних змін кримінального законодавства. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*, Дніпропетровськ. 2008. № 1. С. 209–213.
2. Титаренко О. О. Теоретичні основи дослідження проблем регіональної злочинності. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*, Дніпропетровськ. 2008. № 4. С. 193–204.
3. Титаренко О. О. Сучасний стан розвитку кримінологічних досліджень, пов'язаних із запобіганням злочинам у сфері громадської безпеки та громадського порядку. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*, Дніпропетровськ. 2010. № 4. С. 226–232.
4. Титаренко О. О. Проблемні питання вивчення кількісних та якісних показників злочинності в умовах реформування кримінально-процесуального

законодавства. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*, Дніпропетровськ. 2013. № 4. С. 220–229.

5. Титаренко О. О. Сучасний стан злочинності в Україні: нові виклики. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*, Дніпропетровськ. 2014. № 4. С. 53–66.

6. Титаренко О. О. Сучасний вектор кримінологічної політики держави у сфері протидії торгівлі людьми. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*, Дніпропетровськ. 2015. № 4. С. 285–297.

7. Титаренко О. О. Сучасний стан протидії корупції в Україні та окремі питання програмування протидії їй на регіональному рівні. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2016. № 3. С. 281–292.

8. Титаренко О. О. Ієрархія керівних документів стратегічного планування та програмування в сфері протидії злочинності. *Науково-практичний журнал Прикарпатський юридичний вісник*. 2018. № 4. Ч. 3. С. 106–112.

9. Титаренко О. О. Використання сценарного підходу при формуванні та реалізації державної політики в сфері протидії злочинності. *Науковий журнал Південноукраїнський правничий часопис*. 2018. № 4. Ч. 1. С. 68–71.

10. Титаренко О. О. Кримінологічна складова в стратегічних документах реалізації державної політики з питань деокупації Донбасу (стан, проблеми та перспективи). *Електронне наукове фахового видання «Порівняльно-аналітичне право»*. 2018. №6. С. 391–395. URL: http://pap.in.ua/6_2018/116.pdf (дата звернення: 30.01.2020).

11. Титаренко О. О. Стан стратегічного планування та програмного забезпечення у сфері протидії злочинності в сучасних умовах. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2019. № 1. С. 66–79.

12. Титаренко О. О. Досвід Бразилії в програмуванні протидії злочинності. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: юриспруденція. 2019. № 38. С. 149–152.

13. Титаренко О. О. Досвід Латвії в програмуванні протидії злочинності: можливості для України. *Електронне науково-практичне видання Журнал східноєвропейського права*. 2019. № 65. С. 75–80. URL: http://easternlaw.com.ua/wp-content/uploads/2019/07/titarenko_65.pdf (дата звернення: 30.01.2020).

14. Титаренко О. О. Досвід Франції у програмуванні протидії злочинності в сучасних умовах: підходи, рівні, фінансове забезпечення. *Соціально-правові студії: науково-аналітичний журнал*. 2019. Вип. 3 (5). С. 8–13.

15. Титаренко О. О. Досвід Німеччини в програмуванні протидії злочинності в сучасних умовах. *Право і суспільство*. 2019. № 4. С. 267–274.

16. Титаренко О. О. Щодо концепції теоретичної моделі державної комплексної програми протидії злочинності. *Форум права*. 2019. № 3. С. 77–86. URL: http://forumprava.pp.ua/files/077-086-2019-3-FP-Tytarenko_10.pdf (дата звернення: 30.01.2020).

17. Титаренко О. О. Застосування SWOT-аналізу для визначення стратегій впливу на злочинність під час формування державної комплексної програми протидії їй. *Право та державне управління*. 2019. № 4. С. 124–131.

**Статті у наукових періодичних виданнях інших держав
з напрямку, з якого підготовлено дисертацію:**

1. Титаренко А. А. К вопросу усовершенствования региональной трансграничной политики в правоохранительной сфере: криминологический аспект. *Международный научно-практический правовой журнал «Закон и Жизнь»*. 2016. ноябрь. С. 111–116.
2. Титаренко А. А. Выводы и рекомендации Конгрессов ООН по предупреждению преступности и уголовному правосудию как базис для формирования государственной комплексной программы противодействия преступности в Украине. *Международный научно-практический правовой журнал «Закон и Жизнь»*. 2019. № 8. С. 122–126.
3. Титаренко О. О. Досвід Канади у формуванні програм протидії злочинності: можливості для України. *Зарубіжний науковий юридичний журнал «Recht der Osteuropäischen Staaten»* № 1/2019. С. 192–196.
4. Титаренко О. О. До питання удосконалення системи суб'єктів ініціювання розроблення державних цільових програм з протидії злочинності в Україні. *Jurnalul juridic national: teorie și practică* (Национальный юридический журнал: теория и практика). 2019. № 4 (38). С. 163–167.

Праці апробаційного характеру:

1. Титаренко О. О. Генеза державної політики у сфері запобігання злочинам проти громадської безпеки та громадського порядку // Актуальні проблеми протидії правопорушенням і злочинам у сфері громадської безпеки: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпропетровськ, 19 жовтня 2012 р.). Дніпропетровськ: ДДУВС, 2012. С. 88–93.
2. Титаренко О. О. Щодо питання нормативно-правового забезпечення протидії злочинності неповнолітніх в Україні: стан та перспективи // Актуальні проблеми боротьби зі злочинністю неповнолітніх: вітчизняний та міжнародний досвід: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпропетровськ, 27–28 квітня 2012 р.). Дніпропетровськ: ДДУВС, 2012. С. 91–94.
3. Титаренко О. О. Окремі питання формування регіональних програм профілактики злочинності // Актуальні проблеми правоохоронної діяльності та юридичної науки: матер. Міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Дніпропетровськ, 19–20 вересня 2013 р.). Дніпропетровськ: ДДУВС, 2013. С. 311–313.
4. Титаренко О. О. Реформування органів внутрішніх справ – шлях до посилення ефективності протидії злочинності // Реформування органів внутрішніх справ: проблеми та перспективи (вітчизняний і зарубіжний досвід): матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпропетровськ, 28–29 березня 2014 р.). Дніпропетровськ: ДДУВС, 2014. С. 103–106.
5. Титаренко О. О. Огляд законодавчих ініціатив, спрямованих на протидію екстремізму та сепаратизму в Україні // Державна політика у сфері протидії тероризму: міжнародний досвід і його актуальність для України: збірник матеріалів Інтернет-конференції (м. Київ, 25 червня 2015 р.). Київ: Національна академія

прокуратури України; Міжвідомчий науково-дослідний центр з проблем боротьби з організованою злочинністю при Раді національної безпеки і оборони України, 2015. С. 200–206.

6. Титаренко О. О. Сучасні тенденції реформування нормативно-правового забезпечення протидії сепаратизму в Україні // Проблеми протидії проявам тероризму, сепаратизму та екстремізму в сучасних умовах: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпропетровськ, 25 вересня 2015 р.). Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2015. С. 145–148.

7. Титаренко О. О. Стан програмування транскордонного співробітництва у правоохоронній сфері на регіональному рівні в сучасних умовах трансформації національної безпеки // Протидія терористичній діяльності: міжнародний досвід і його актуальність для України: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 30 вересня 2016 р.). Київ: Національна академія прокуратури України, 2016. С. 329–332.

8. Титаренко О. О. Сучасний вектор кримінологічної політики у забезпеченні національної безпеки України // Актуальні проблеми кримінального права та кримінології у світлі конституційної реформи: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 10 червня 2016 р.). Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2016. С. 34–38.

9. Титаренко О. О. Стан програмування протидії проявам тероризму та сепаратизму на регіональному рівні (за результатами вибіркового аналізу окремих регіональних правоохоронних програм) // Протидія проявам тероризму, сепаратизму, екстремізму та нелегальній міграції в сучасних умовах: стан, проблеми та перспективи: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 28 жовтня 2016 р.). Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2016. С. 169–174.

10. Титаренко О. О. Окремі питання протидії злочинності підрозділами Національної поліції України в умовах зміни правового режиму АТО // Актуальні проблеми державотворення, право творення та правозастосування: Матер. наук. семінару (м. Дніпро, 8 грудня 2017 р.). Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2018. С. 127–129.

11. Титаренко А. А. Криминологический сценарий развития преступности как одна из составляющих формирования программ противодействия преступности в государстве (методологический подход) // Борьба с преступностью: теория и практика: тезисы докладов VII Международной научно-практической конференции (г. Могилев, 5 апреля 2019 г.) / Министерство внутренних дел Республики Беларусь, учреждение образования «Могилевский институт Министерства внутренних дел Республики Беларусь»; редкол.: Ю. П. Шкаплеров (отв. ред.) [и др.]. Могилев: Могилев. институт МВД, 2019. С. 183–186. URL: http://elib.institutemvd.by/handle/MVD_NAM/526 (дата звернення: 30.01.2020).

12. Титаренко О. О. Аналіз кримінологічної складової в державній цільовій програмі відновлення та розбудови миру в східних регіонах України // Актуальні проблеми кримінального права, процесу, криміналістики та оперативно-розшукової діяльності: тези III Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Хмельницький, 1 березня 2019 р.). Хмельницький: Вид-во НАДПСУ, 2019. С. 340–343.

13. Титаренко О. О. Яка стратегія громадської безпеки Україні сьогодні потрібна (кримінологічний аспект її формування)? // Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти: матер. III Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 15 березня 2019 р.). Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2019. С. 127–128.

14. Титаренко О. О. Безпекова складова в програмних документах регіонального рівня (на прикладі Донецької та Луганської областей) // Криза сучасної системи безпеки: у пошуках нового міжнародного порядку: Матеріали міжнародної наукової конференції (м. Львів, 4–5 квітня 2019 р.). Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2019. С. 139–143.

15. Титаренко О. О. Кримінологічна складова у стратегічних документах регіонального розвитку Донецької та Луганської областей // Кримінально-правові та кримінологічні засоби протидії злочинам проти громадської безпеки та публічного порядку: зб. тез доп. міжнар. Наук.-практ. конф. До 25-річчя ХНУВС (м. Харків, 18 квітня 2019 р.) / МВС України, ХНУВС; Кримінол. Асоц. України. Харків: ХНУВС, 2019. С. 195–197.

16. Титаренко О. О. До питання спеціальних методів дослідження зв'язку архітектурно-просторових характеристик середовища і його криміногенності // Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених: тези доп. учасників наук.-практ. конф. з нагоди святкування Дня науки, відзначення Дня Європи та 70-річчя заснування Ради Європи (м. Харків, 16 травня 2019 р.), МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2019. С. 176–181.

17. Титаренко О. О. Програмування протидії молодіжній злочинності в Канаді на місцевому рівні (на прикладі м. Торонто) // Актуальні питання реформування правової системи України: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Дніпро, 5–6 липня 2019 р.). Дніпро: ГО «Правовий світ», 2019. С. 75–78.

18. Титаренко О. О. Досвід Чехії у програмуванні протидії злочинності // Кримінальна юстиція: quo vadis? V Львівський форум кримінальної юстиції: збірник матеріалів науково-практичної конференції (м. Львів, 19–20 вересня 2019 р.). Львів: ЛьвДУВС, 2019. С. 99–103.

АНОТАЦІЇ

Титаренко О. О. Теорія та практика державного програмування протидії злочинності в Україні. – *Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук (доктора наук) за спеціальністю 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» (081 – Право). – Харківський національний університет внутрішніх справ, Харків, 2020.

Дисертація є першим в Україні дослідженням, в якому комплексно, з використанням сучасних методів пізнання, урахуванням новітніх досягнень правової науки на системному рівні аналізу та узагальнення виявлено, описано і пояснено феномен державного програмування протидії злочинності в Україні, сформовано кримінологічні сценарії трансформації злочинності, а також

запропоновано систему заходів з удосконалення кримінологічної діяльності формування державних програм протидії злочинності.

Охарактеризовано сучасний стан наукової розробки проблем програмування протидії злочинності в Україні. Описана методологія дослідження проблем програмування протидії злочинності в сучасних умовах. Визначено місце державних програм протидії злочинності в ієрархії стратегічних документів. Досліджено зарубіжний досвід програмування в цій сфері та визначено перспективи для України. Сформовано поняття та визначено структуру кримінологічного сценарію трансформації злочинності. Досліджено сучасні тенденції трансформації кримінологічної обстановки в Україні. Змодельовані на середньострокову перспективу кримінологічні сценарії розвитку злочинності в Україні. Вивчено генезис формування державних програм протидії злочинності та охарактеризовано їх структуру, зміст та засади формування. Сформовано концепцію теоретичної моделі державної комплексної програми протидії злочинності та розроблено проект Концепції державної комплексної програми протидії злочинності до 2023 року. Досліджені питання інформаційно-аналітичного забезпечення формування державної програми протидії злочинності, здійснення контролю та оцінювання ефективності їх виконання. Визначено заходи з удосконалення державного програмування протидії злочинності в Україні.

Ключові слова: державне програмування, злочинність, протидія, теоретична модель, програма, концепція, фактори, заходи, кримінологічний сценарій, контроль, ефективність.

Титаренко А. А. Теория и практика государственного программирования противодействия преступности в Украине. – *Квалификационная научная работа на правах рукописи.*

Диссертация на соискание ученой степени доктора юридических наук (доктора наук) по специальности 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» (081 – право). – Харьковский национальный университет внутренних дел, Харьков, 2020.

Диссертация является первым в Украине исследованием, в котором комплексно, с использованием современных методов познания, учетом новейших достижений правовой науки на системном уровне анализа и обобщения выявлен, описан и объяснен феномен государственного программирования противодействия преступности в Украине, сформированы криминологические сценарии трансформации преступности, а также предложена система мер по совершенствованию криминологической деятельности формирования государственных программ противодействия преступности.

Охарактеризовано современное состояние научной разработки проблем программирования противодействия преступности в Украине. Описана методология исследования проблем программирования противодействия преступности в современных условиях, сделан акцент на использование сценарного метода. Определено место государственных программ противодействия преступности в иерархической системе стратегических документов и предложены пути совершенствования системы стратегического планирования в сфере

противодействия преступности в Украине. Исследован зарубежный опыт программирования в этой сфере и определены перспективы для Украины. Сформировано понятие и определена структура криминологического сценария трансформации преступности. Исследовано современное состояние криминологической обстановки в Украине и определены тенденции трансформации криминологической обстановки на краткосрочную перспективу. Сформированы на среднесрочную перспективу пессимистические, оптимистические и реалистичные криминологические сценарии развития преступности в Украине. Изучен генезис формирования государственных программ противодействия преступности и проанализированы действующие программные документы в этой сфере. Охарактеризованы структура, содержание и принципы формирования государственной комплексной программы противодействия преступности. Сформирована концепция теоретической модели государственной комплексной программы противодействия преступности, которая предусматривает отход от традиционной теоретической модели государственной программы противодействия преступности «Всеохватывающая программа мероприятий» к внедрению более прогрессивной модели «Дифференцированная программа мероприятий и проектов», которая является человекоцентристской и учитывает международные стандарты программирования в сфере безопасности, а также предусматривает основные подходы государственного влияния на преступность. Разработан проект Концепции государственной комплексной программы противодействия преступности до 2023 года с учетом сформированных криминологических сценариев трансформации преступности на среднесрочную перспективу, который согласовывается с действующими государственными и международными документами в сфере безопасности. Исследовано информационно-аналитическое обеспечение формирования государственной программы противодействия преступности. Определены подходы по совершенствованию осуществления контроля и оценки эффективности выполнения государственных программ по противодействию преступности, определены критерии и показатели такой эффективности. Определен комплекс региональных факторов, которые существенно влияют на формирование государственной программы противодействия преступности. Исследованы особенности реализации государственной комплексной программы противодействия преступности на территориях проведения Операции объединенных сил. Определены меры по совершенствованию государственного программирования противодействия преступности в Украине.

Ключевые слова: государственное программирование, преступность, противодействие, теоретическая модель, программа, концепция, факторы, меры, криминологический сценарий, контроль, эффективность.

Tytarenko O. O. Theory and practice of national anti-crime programming in Ukraine. – *The qualification scientific work published as manuscript.*

The Thesis for Scientific Degree of Doctor of Law (Dr. hab.), Specialty 12.00.08 «Criminal Law and Criminology; Criminal Executive Law» (081 – Law). – Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, 2020.

The thesis is the first research in Ukraine, where the author comprehensively, using modern methods of cognition, considering the latest achievements of legal science at the systemic level of analysis and generalization, has revealed, described and explained the phenomenon of state anti-crime programming in Ukraine, criminological scenarios of crime transformation have been formed, and also proposed a system of measures to improve the criminological activities of the formation of national anti-crime programs.

The current state of the scientific development of the problems of combating crime in Ukraine has been described as well as the methodology of studying the problems of combating crime in modern conditions. The place of government crime control programs in the hierarchy of strategic documents has been determined. The foreign programming experience in this area has been examined and prospects for Ukraine have been determined. The definition of a criminological scenario for the transformation of crime has been made and its structure has been determined. The modern trends of the transformation of the criminological situation in Ukraine have been studied. Criminological scenarios of the development of crime in Ukraine have been made for the medium term. The genesis of the formation of government crime control programs has been studied; their structure, content and formation principles have been characterized. The concept of the theoretical model of the government complex anti-crime program has been made and the draft Concept of the government complex program to combat crime until 2023 has been developed. The questions of information and analytical support for the formation of the government anti-crime program, monitoring and evaluating the effectiveness of their implementation have been considered. Measures to improve government anti-crime programming in Ukraine have been identified.

Key words: government programming, crime, combating, theoretical model, program, concept, factors, measures, criminological scenario, control, efficiency.

Підписано до друку 19.02.2020 р. Папір офсетний. Друк офсетний.
Формат 60x84/16. Умов. друк. арк. 1,9. Обл.-вид. арк. 1,9.
Наклад 100 прим.

Видавець і виготовлювач
Харківський національний університет внутрішніх справ,
просп. Льва Ландау, 27, м. Харків, 61080.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3087 від 22.01.2008.

Друкарня Харківського національного університету внутрішніх справ
61080, м. Харків, пр. Льва Ландау, 27.